

chiepiscopus octavo [undecimo] anno regiminis sui defunctus est, et in baptisterio basilicæ ad aquilonem tumulatus est. Monumentum ejus (1) ex albo lapide factum est, in quo hujusmodi epitathium solerter insertum est.

*Metropolita tuus jacet hic, urbs Rotomagensis,
Culmine de summo quo moriente tuus:
Ecclesiæ minuuntur opes, sacer ordo tepescit,
Provida religio quem sua constituit.*

(1) Hujus nullum hodie videtur vestigium.

*Hic neglecta diu canonum decreta reformans,
Instituit castè vivere presbyteros.
Dona Dei sub eo venalia nulla fuere,
Huic et opes largas contulit ecclesiæ.
Lingua diserta, genus, sapientia, sobria vita
Huic fuit, exiguus quem tegit iste lapis,
Nona dies Septembris erat, cum carne JOANNES
Exspoliatus obit: sit sibi vera quies. Amen.*

JOANNIS

ABRINCENSIS EPISCOPI

LIBER

DE OFFICIIS ECCLESIASTICIS.

AD MAURILIUM ROTOMAGENSEM ARCHIEPISCOPUM.

I (1) Domino vere sancto, et meritis honorando, MAURILIO venerabili (2) sanctæ Rotomagensis Ecclesiæ archiepiscopo, (3) JOANNES Abrincacensis, omnium episcoporum meritis infimus, corpore et spiritu totius obedientiæ munus.

Quoniam tuæ paternitatis sanctitatem de ecclesiasticæ dignitatis profectu semper sollicitam, ejus lapsu nimio mœrore affici, sæpissimis inde mecum habitis quæstionibus comperi; hocque dolorem tibi augmentare ejus reparatione flagrante, quod vires ad hoc tuæ subtraxerat imbecillitas ægritudinis, parvitas mea tuæ sanctissimæ **2** optioni suffragari, non aliquo fastu succensa, sed pia compassione commota appellit: ut quod negligentium pastorum depravatur incuria, tuæ sanctæ religionis reparetur vigilantia. Hinc tua auctoritate fretus sententias sanctorum Patrum aggressus, diversarumque Ecclesiarum mores et consuetudines prospectans, et ea, quæ ad divini cultus officia pertinent, quodque in se mystice continent, nihilominus considerans, quamdam quasi confectionem ex ea diversitate composui, quam omnibus adhuc occultam tuæ sagacitatis repræsentato examini, ut susceptum opusculum inspicias, et inspiciendo eam, precor, diligentiam adhibeas, qua te nobis eum esse significes, quem in paternitate ac magisterio sat decenter exhibes. Tua quippe refert, ut si aliqua sint quæ valeant paterno affectu velis annuere, si vero contra, vigilantis magisterii censura corrigere. Quod si utile et ratum tua auctoritate censetur, (4) postquam de metropolitana sede stillare videbimus, cano-

B Propositum sanctæ religionis in primis oportet clericos in moribus, habitu, et incessu (5) juxta Carthaginense **3** concilium (iv, c. 44 et 45) canonicè observare: scilicet, ut clerici coronas, non abscondas, sed patentes habeant: (6) variis nec rubris utantur indumentis, cappis in ecclesia nunquam nisi nigris. Unum tempus, et una dies sit semper eis radendi. Huic præcepto inobediens districtim subiaceat correptioni. (7) Quod caput nostrum ex apostolica doctrina in superiori parte radimus, superfluas temporalesque cogitationes de mente, quæ per caput exprimitur, reseccare jubemur. (8) Per coronam capillorum, quam in inferiori parte portamus, temporalia, sine quibus præsens vita non transigitur, concordati ratione regere, et eis ordinata discretione uti admonemur. Quod ne capillorum superfluitas aures vel oculos cooperiat, sacra religio observat; ne aures cordis vel oculos ad bonum operandum sollicitudines et divitiæ hujus sæculi impediant, ut summopere provideamus, designat. Quod vero (9) barbam radimus, per quam virtus corporis designatur, nos mentis feritatem amittere, et juxta Apostolum (*I Cor. xiv, 20*) parvuli in Christo effici debere figuramur.

Hoc ergo expedito, horæ noctis et diei juxta canonicam institutionem certis temporibus observentur; et canonici ad ecclesiam **4** devote congregantur a quibus ita ut scribitur, per totum anni circulum ecclesiastica officia agentur. Quia vero quatuor elementis subsistentes, Dominum nocte ac die offendimus, dignum est ut quater nocte et die in hymnis, et psalmis, et orationibus Dei omnipotentiam, antiquorum exempla sectantes, placare stu-

deamus; Esdras enim a captivitate Babylonica reversus (*II Esdr.* ix, 5) populum Israeliticum (10) quater nocte et die domino psallere ad ejus misericordiam provocandam instituit. Propheta vero David septies in die laudem Domino se dixisse, et media nocte ad confitendum Domino surrexisse, nobis indicit (*Psal.* cxviii). Has namque horas, scilicet Primam, Tertiam, Sextam, Nonam, Vesperas et Completorium, Nocturnas et matutinale Officium, ad psallendum Domino sancti Patres præ cæteris elegerunt. Primam vero, quia finis est noctis et initium diei. Hæc hora omni tempore, exceptis diebus tribus passionis Domini, et septem diebus Paschæ, cum oratione Dominica, et Symbolo, et Capitulo, et Collecta completur. In hac quia noctem cum salute transeginus, pastori nostro gratias debemus reddere, et quidquid mali quinque sensibus corporis contraximus, precibus et lacrymis ejus misericordiam 5 postulando delere; id insuper exorare ut imminente die ab omnibus malis gregem suum dignetur defendere, et quinque sensus corporis nostri in beneplacito suo dirigere. Idcirco (11) quinque psalmos canimus: sed trina sanctæ Trinitatis glorificatione connectimus, ut sensus nostri ejus fide muniantur. (12) Quibus fidem catholicam a B. Athanasio Alexandrino patriarcha expositam adjicimus, ut contra omnia adversa visibilia seu invisibilia sit nobis inexpugnabilis clypeus. (13) Tertiam vero, quia in ea Spiritus sanctus super apostolos descendit; Sextam, quia in ea Salvatorem nostrum crucifixum Judæi; Nonam, quia in ea idem Salvator in cruce pendens spiritum emisit. In his tribus horis (14) bis tres psalmos cum trina glorificatione sanctæ Trinitatis canimus: fidem enim sanctæ Trinitatis mente et corpore tenere ac venerari debemus. Has quoque cum responsorio, et versu, et (15) oratione Dominica, et precibus, et psalmo, *Miserere mei, Deus*, genuflectendo, et oratione complem: exceptis festis, in quibus oratio Dominica, et preces cum psalmo et genuflectione præmittuntur. Finitis his diurnalibus officiis, (16) nocturnalia succedunt, in quibus Vesperæ prima hora consistit. 6 In hac, quia finis est diei, et initium noctis, ut in prima, quinque psalmos propter quinque sensus corporis canimus: ut quidquid per eos in die offendimus, psalmorum deprecatione nobis dimittatur; et iidem sensus nostri imminente nocte a Domino in beneplacito suo dirigantur. Unusquisque psalmus cum antiphona cantetur, ut instituit beatus Ignatius patriarcha Antiochenus. Per psalmum, qui alternantibus choris cantatur, bona fratrum opera designantur: per antiphonam, quæ ab uno incipitur et a cæteris communiter cantatur, charitas exprimitur, qua fidelium mentes in unum connectuntur. Hinc a sacerdote, qui vicem Christi gerit, lectio, id est exhortatio populi, ne deficiant, sed in bono opere perseverent, dicitur: quam responsum, id est bonum exhortati populi opus, et hymnus, id est laus Dei, prosequitur: et versu

A dicto (17) hymnus sanctæ Mariæ, humilitatis, et obediendiæ, et spei exemplo nos corroborans, Dominicæ incarnationis memoriam ad exercendam fidei nostræ devotionem nobis reducit. Incipiente versus juxta quod Dominus præcepit Moysi (*Exod.* xxix, 13), (18) incensum super altare a sacerdote offertur: sicque, ut in cæteris horis, (19) cum oratione Dominica et precibus, exceptis 7 festis oratione vero semper completur.

B (20) Quia vero post Vesperas non statim quiescimus, sed terrenis operibus et necessitatibus corporum, quæ absque omnino exerceri nequeunt, quidquid in illis deliquimus, per completorium emendamus. In hac quippe hora secundum elementa corporis nostri, quibus Dominum offendimus, quatuor ad placandum Dominum psalmos canimus, quibus, post capitulum hymno dicto, (21) hymnum iterum justi Simeonis adjicimus, ut a Deo custoditi et illuminati in pace quiescamus. Postea ut in prima, (22) oratione Dominica, et Symbolo, et confessione, nos contra noctis insidias munientes, horam cum precibus, et oratione complem (23) quam lectio præcedit de exemplis sanctorum Patrum, ad excitandas in bono animas fratrum.

C (24) Media nocte, juxta Prophetam (*Psal.* cxviii), ad confitendum Domino surgere debemus. Populum enim sedentem in tenebris, et umbra mortis venit Christus redimere, natus de virgine, noctis in tempore, quam etiam sua illustravit resurrectione. In hac, quia somno dominante hucusque conticimus Dominum deprecamur, ut labia nostra ad laudem suam pronuntiantiam 8 aperire dignetur. Post, ut in cæterarum primordio horarum, ipsum in nostro opere (25) adiutorem invocamus. Postque hymno ad eum placandum dicto, (26) duodecim psalmos canimus, ut per duodecim horas noctis a Domino ab omnibus malis tueamur. Et quia hæc custodia per sex ætates mundi necessaria fuit, eosdem psalmos sex antiphonis copulamus. Per antiphonas, ut diximus, charitas exprimitur. Versu ad excitandos animos dicto, et oratione Dominica ad mundanda corda finita, benedictione a sacerdote accepta, tres lectiones leguntur, quarum unamquamque responsorium subsequitur. Lectionibus prædicamus, responsis bona opera, quæ subsequi debent, designantur. Sex enim ætates tribus temporibus, id est, naturalis legis, legis litteræ, et legis gratiæ concluduntur. Quod idem Dominicis diebus et festis per tres nocturnas figuratur. Quod vero in primo nocturno in Dominicis diebus duodecim psalmos cum trina glorificatione sanctæ Trinitatis canimus, quatuor una glorificatione, et una antiphona copulamus, duodecim patriarchas, ex quibus Judaicus Dei populus propagatus est, ad memoriam reducimus: qui in quatuor virtutibus, scilicet prudentia, fortitudine 9 justitia et temperantia fulgentes, easque Trinitatis fide et charitate connectentes, Domino devote servierunt: quorum exemplis debemus instrui. Per secundum nocturnum significantur hi qui sub lege

fuerunt eadem fide et charitate muniti. Per tertium, hi qui sub gratia fuerunt eisdem virtutibus illuminati. Per novem lectiones, quibus *Te Deum laudamus*, scilicet laudem Dei, conjungimus, nos horum trium temporum exempla ita imitari prædicatione et opere debere designatur, ut novem angelorum ordinibus conjungi mereamur, ut ex nobis decimus restauretur, qui divinis incessabiliter inhæret laudibus.

(27) Per Officium matutinale recolimus baptismum plebis Israeliticæ, per quem noster figuratur, qui in vigilia matutina Exodi factus est, dum necatis divina potentia hostibus, rubrum mare transierunt. In hoc etiam Dominicam resurrectionem recolimus, quam summo diluculo angeli nuntiaverunt mulieribus. In hac hora quinque psalmos ad muniendum quinque corporis sensus canimus. Post sacerdotis lectio, quæ capitulum vocatur, nos in bono opere perseverare hortatur: cui nos obedientes hymnum Domino resonamus. **10** Versu quoque excitati, hymnum Zachariæ concinimus, in quo Dominum nos visitasse, et redemptionem per Abraham nobis promissam complevisse, collaudando profitemur. Versu incepto, juxta quod Dominus Moysi præcepit (*Exod. xxix*), sacerdos incensum super altare adolebit; sicque ut in *Vesperis*, antiphona cantata, (28) cum oratione Dominica, et precibus, et oratione finitur. In festis vero oratio Dominica et preces non dicuntur. Quo finito ut in cæteris horis Dominus beneficetur, et ab omnibus sibi grates referuntur. Aliud quoque mysticum gerit hoc officium. Per primum psalmum primitiva de Judæis Ecclesiâ designatur; per secundum de gentibus; per tertium, cui unus psalmus sub una *gloria* adjicitur, uterque populus, gentilis et Judæus, qui in fine mundi una fide, una lege conjungentur. Per quartum, quem pueri in camino ardenti cecinerunt, Antichristi tribulatio, quam uterque pro Christo patietur populus. Per tres psalmos *Laudate*, qui sub una *gloria* conjunguntur, tres ordines, qui per Job, Daniel et Noe exprimuntur cum Christo in laude et gloria regnatori, (29) Signo pulsante, antequam laxetur, ad Primam, vel ad omnes horas noctis et diei, fratres congregentur, (30) ubi religiose **11** consistentes, non hac aut illac se moventes, nec alicui confabulantes, neque bini simul, nisi competentibus horis, sedentes, (51) et ad *Gloria Patri*, ad altare se inclinando vertentes, (32) chorum non exeant, majores absque decani, minores absque licentia cantoris. Qui autem legere perrexerit, non medium chori, quousque (33) ante et retro inclinet, transeat; nec cum strepitu, sed decenter pergat, ut in incessu et habitu eorum religio semper appareat. Qui vero ex una parte ad alteram summa quidem necessitate ierit, ante tantummodo stans quidem reverenter inclinet. Violator hujus propositi legitimæ subiaceat correptioni. Hymno dicto psalmi cum antiphona ad eos pertinente dicantur: post quos *Quicumque vult*, cum antiphona sanctæ Trinitatis cantetur, (34) cre-

aptis diebus Nativitatis Domini usque ad octavam Epiphaniæ, et diebus Pentecostes. (35) Subsequente capitulo *Domine miserere*, in ferialibus diebus, festivis autem *Regi sæculorum*, responsum cum versu sequitur, et dictis precibus, (36) confessione facta cum precibus ibi pertinentibus, oratione subjecta hora compleatur. (37) Prima finita in capitulum fratres conveniant. Martyrologii lectio legatur, (38) ne aliqua sancti festivitas in crastino celebranda **12** negligenter omittatur. Versu, *Pretiosa est in conspectu Domini*, dicto, beatæ Mariæ, sanctorumque intercessione postulata, tumque Deo in eorum auxilio invocato, oratione Dominica completa, cum sacerdotis oratione, ibi finiatur. Inde recitetur (39) lectio regulæ canonicalis, (40) seu pastoralis, (41) vel alicujus regularis libri. Deinde culpæ examinatur: examinatio canonicaliter exercentur. Post ad ecclesiam redeant, et missam matutinalem canant. In ea hæ orationes dicantur: prima *Fidelium Deus*, secunda, *Deus, qui inter apostolicos*, tertia, *Deus venite largitor*, post cæteræ quæ fratribus placuerint.

Signo indicante Tertia cantetur. Missa diei hora tertia, excepto jejunii tempore, celebretur. Hora enim tertia linguis Judæorum crucifixus est Christus: jejunii tempore hora nona, in qua Christus emisit spiritum. Missa vero diei hoc ordine celebretur. In Primis in ferialibus diebus duæ campanæ pulsantur, (42) in festis omnes. Ad *Gloria Patri*, choro introitum a beato Cælestino institutum cantante, sacerdos in vestiario, cæterique ministri sanctis vestibus juxta ordinem induantur, scilicet alba, stola et dalmatica diaconus: alba, et tunica, et manipulo subdiaconus: **13** reliqui tantum albis, scilicet (43) duo acolythi, unus qui cantet graduale, et deferat candelabrum; alter qui *Alleluia*, et ferat thuribulum. (44) Psalmo dicto, incipiente choro *Gloria Patri*, sacerdos cæterique ministri sic ad altare procedant. Diaconus præcedat presbyterum, subdiaconus præcedens diaconum ferat Evangelium, (45) ceroferarius cum cereo præcedat subdiaconum, portitor thuribuli ceroferarium. Dum ergo ante altare venerint, subdiaconus Evangelium ponat super dextrum cornu altaris, ubi usque ad Evangelium manebit. Per altare Jerusalem designatur, in qua ab initio adventus Domini evangelica doctrina resonavit, et inde usque ad publicum exivit, ut scriptum est: *De Sion exhibit lex, et verbum Domini de Jerusalem* (*Isa. ii, 5*). Postea subdiaconus ad sinistram sacerdotis transeat, diaconus ad dextram; ubi confessione invicem facta, (46) diaconum et subdiaconum osculetur sacerdos; primum enim Christus pacem apostolis dedit, per eos orbi transmisit. Postque (47) sacerdos cæterique ministri retro coram altari breviter orent stantes ordine suo. Deinde primum ab oratione surgens inclinanti sibi inclinet diacono, diaconus inclinanti subdiacono, subdiaconus inclinanti sibi choro. **14** Diaconus vero post inclinationem utraque altaris cornua deosculans,

sacerdoti medium altaris osculanti Evangelium osculandum offerat; evangelio enim Christus prævaricationis chirographum delens, pacem mundo dedit: ejus præconibus utrumque populum, Judaicum quippe et gentilem sibi reconciliavit. Quod altare sacerdos osculatur, significat gentem Judæam in Jerusalem morantem, quam Christus sibi reconciliavit; per evangelium, gentilem populum. Dehinc pergit sacerdos ad dextrum cornu altaris: dexteram enim Christus semper egit vitam: dextera enim vita acquiritur cælestis gloria. (48) Diaconus post eum eandem imitando vitam [fort., viam] consistat, quousque ei sedere innuat. Sessio episcopi juxta decreta Urbani papæ (*epist. de cathedr. episc. iv, c. 35*), et Carthaginense concilium cæteris celsior debet fieri, in qua cathedra pontificalis honorifice constituitur: episcopus enim Græce, Latine *superintendens* interpretatur: ideo altior, sicut vinitori, ad custodiendam vineam Domini sabaoth, ei locus præparatur, quam, incipiente *Kyrie eleison*, episcopus cum ministris suis ascendat, quorum alii stent, alii sedeant. Per eos qui sedent membra Christi designantur in pace quiescentia; per eos qui **15** stant, in certamine posita. *Gloria in excelsis* Deo cum incœperit, vel orationem dixerit pontifex, ac sacerdos ad orientem vertatur; non quia i. i. solum sit Dominus, qui ubique non locorum spatii, sed majestatis potentia præsens est, sed quia ab oriente lux oritur, qua cæteræ partes illustrantur: sic a Deo summum bonum, quo totus orbis illuminatur. Per salutationem sacerdotis et responsionem populi eorum communis et charitativus ostenditur affectus, alternatim monens et optans ut in eis semper maneat Christus. Quod solus episcopus salutando populum *Pax Domini* dicit, (49) ostendit eum esse vicarium Christi, qui resurgens a mortuis, pacem apostolis nuntiavit. Ministrorum quantuscunque fuerit numerus, major pars in dextera, minor in sinistra [*f. add. parte*]: utraque enim benedictio scilicet temporalis et æterna, nobis a Deo est postulanda, licet instantius sempiterna. Ceroferarii vero usque ad *Kyrie eleison*, (50) ab austro ad aquilonem candelabra teneant, quo incœpto ibidem dimittant. Per austrum, qui est ventus calidus, Spiritus sancti fervor designatur, qui veri solis ortu, ab oriente ad occidentem, mundum illuminando, diffunditur. Unus vero tertius in medio ponatur, per **16** quem, ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine Domini, Dominum adesse designatur (*Matth. xviii, 20*). Per hoc quod (51) incœpto *Kyrie cerei* deponuntur, nos, dum Dominum exoramus, contrito corde humiliari oportere demonstratur. Salutante presbytero populum, ibidem teneant. Oratione finita, ab oriente ad occidentem collocent; duobus enim Testamentis illuminantur quatuor partes mundi. (52) Septem candelabra in festis significant septem dona Spiritus sancti. (53) Incipiente subdiacono Epistolam, sacerdos juxta altare sedeat, et diacono in loco suo sedere innuat: (54) subdiaconus vero, excepto tempore ministra-

tionis suæ, in choro maneat. (55) Epistolam responsorium opportunis temporibus tractus vel *Alleluia* sequuntur. Per responsorium quod alternatim cantatur, activa vita designatur, in qua Ecclesia, bona operando, promeretur æternam gloriam, quæ per *Alleluia* figuratur; per tractum, qui nullo respondente cantatur, et in melodis suis similitudinem fert gemitus, vita contemplativa, in qua perfecti viri peccata plorando, soli Deo vacando, morantes, eandem excellentius quidem gloriam promerentur. Pnema sequentiæ, quod post *Alleluia* cantatur, laudem æternæ **17** gloriæ significat, ubi nulla erit necessaria verborum locutio, sed sola pura, et in Deo semper intenta cogitatio. (56) Per tabulas osceas, quas cantores tenent in manibus, fortis bonorum operum perseverantia, qua divinis oportet inhærere laudibus, designatur. Lectores Epistolæ et Evangelii, et cantores gradualis et *Alleluia*, in festis diebus in pulpitu ascendunt: debent enim pastores et doctores prædicationem suam juxta prophetam exaltare (*Isai. xl, 9*), et opera ad instruendum Dei populum, ut in eis illud Dominicum impleatur præceptum: *Luceant opera vestram coram hominibus, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est* (*Matth. v, 16*). Diaconus cum pulpitu ascendit, celsius consistat ceroferariis: Evangelium enim Christi legem et prophetas præcellit; per thuribulo vero portitorem, qui in eodem loco cum diacono consistit, designatur fragrantia doctrinæ et magnalium Christi. Crucem, quam incipiente Evangelio frontibus nostris imponimus, ad expellendas omnes pravæ suggestiones facimus, crux enim pellit omnes adversitates animi. In eadem hora (57) oportet episcopos et abbates baculos de manibus deponere in auditu verbi Domini, et ante Dominum devotos humiliter stare. Tempore **18** quo ministri casulis induuntur, oratione finita (58) subdiaconus exuta casula Epistolam legat, qua lecta iterum induat, et corporale ad altare deferens diacono tribuat: quod ille in altari disponat. Incœpto tractu aut *Alleluia*, diaconus casulam exuat, et sub dextro armo superque sinistram ponat, dextrum post discoopertum habeat; brachium enim Domini, quod in lege erat absconsum, nobis patefecit Evangelium. Quod (59) casula induitur diaconus, significat mysticum sub lege tempus; quod exuitur, figurat tempus sub gratia, [*f. in quo*] mysteria revelantur. Propinquantæ Evangelii termino sacerdos thymiana in thuribulo ponat, quo (60) incensatq; altari, ante Evangelium deferatur. Per thuribulum, quod fragrantiam odoris emittit, fama bonorum, quæ doctrinam præcessit. Diaconus benedictione a sacerdote accepta; ab altari Evangelium accipiens, (61) super sinistram aram imponat. Per sinistram enim aram vita temporalis designatur, in qua oportet Evangelium prædicari; et subdiaconus ante eum pulvinar deferat. Per pulvinar quod præcessit, lex figuratur, quæ Evangelium præcessit; per plumas quæ intus occultantur, mysteria, quæ in lege continebantur; per

levitatem plumæ, præcepta **19** veteris legis levia ad comparationem novæ : in illa enim dicitur : *Non occides (Exod. xx, 13)*, in nova vero, *Qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio (Matth. v, 22)*. Sicque (62) præcedentibus ceroferariothuribulique latore, cum processione ad pulpitum pergat, et supposito Evangelio ac incensato, versus ad aquilonem Evangelium legat : per aquilonem enim infidelitas gentium designatur, quibus Evangelium ab apostolis igne Spiritus sancti accensis prædicatur. (63) Quo lecto candelabra extinguantur : immolatione enim veri Agni, typici cessavit immolatio, et cætera mysteria, quæ in lege continebantur et prophetis per candelabra designatis. (64) Incensum sacerdoti inthuribulo offeratur, et Evangelium primum a subdiacono sibi porrectum osculetur, quod post a diacono osculetur : et in festivis diebus a subdiacono omni clero, incenso præcedente, præsentetur. Evangelio lecto populus a sacerdote salutetur ; offerenda incipiat, (65) quam finitam versus sequatur. Interim vero panis et vini oblatio a subdiacono diacono, a diacono offeratur presbytero ; (66) cantor aquam linteo cooperatam in festis diacono deferat, quam diaconus viuo misceat : dulci enim cantoris modulatione, populus pia devotione et **20** divino amore accenditur, et sic ad Dominum currit, et unum corpus in Christo efficitur. Per vinum Christus, per aquam populus, per linteum cooperaturam aquæ labor modulationis cantoris, quo liberatur populus a cogitationum pravitate : lino enim labor exprimitur. Aqua mista vino, populus adunatus Christo ; vinum sine aqua Christus est ; aqua sine vino, populus sine Christo. (67) Allis diebus ministrat eam acolythus. (68) Sacerdos oblationem ita componat, ut in dextera parte hostiæ calicem constituat : a dextro enim latere Domini sanguis defluxit et aqua : sicque corporali cooperta (69) incensum desuper offerat, et sic diacono præbeat ; diaconus vero in circuitu altaris deferat, postea sacerdoti, deinde ministro reddat, ut clero populoque deferat. Præterea accipiens patenam de altari, subdiacono porrigit ; (70) subdiaconus vero, si fuerit, acolytho. Non licet enim quidquam sacri ab altari auferre alicui, nisi diacono, vel sacerdoti. Tunc coram altari oret inclinatus sacerdos solus, postulando ut dignus possit accedere ad altare, et insistere cultibus divinis, ne fiat illi quod factum est Bethsamitibus, qui temere viderunt arcam Domini (*I Reg. vi, 19*). Christus enim antequam pateretur, sæpe solus pernoctans **21** in oratione oravit, non pro se, sed pro nobis. Cæteri vero ministri sient in oratione ordine suo. Post quæ versus ad populum orare moneat, conversusque ad altare secretam orationem dicat : qua completa, *Vere dignum*, devota mente dulcique voce proferat, in cuius fine hymnum, *Sanctus, sanctus, sanctus*, a beato Sixto institutum chorus respondeat ; diaconus et ministri ad *Te igitur* perseverent retro sacerdotem, usque *Sed libera nos* ; inclinati Domino enim patienti mœrore et timore sui compatiebantur

apostoli. Per inclinationem diaconorum significatur mœstitia apostolorum ; per subdiaconorum, sanctarum mulierum. Subdiaconi vero similiter inclinati sint in aspectu sacerdotis, per quos exprimuntur sanctæ mulieres, quæ patiente Domino, fugientibus discipulis, licet timore et mœrore percussæ, in his, quæ de eo fiebant, erant intendentes ; sed Domino de cruce deposito ac sepulto, inde recesserunt, et aromata sepulturæ paraverunt ; ita subdiaconi ab eo loco discedant, et corpori ac sanguini Christi ministrare satagant, efferentes patenam per manum diaconi sacerdoti ad frangendum in ea corpus Domini. Hoc expleto sacerdos (71) Dominici corporis et sanguinis consecrationem **22** juxta sanctorum Patrum institutionem puro et humili corde compleat. Dum ergo ad *Nobis quoque peccatoribus* venerit, altius vocem suam proferat, et pectus suum percutiat. Vocis enim exaltatione per centurionem gentilium exprimitur professio ; per pectoris tunctionem, Judæorum pectora sua percutientium lamentatio. Ubi ergo ad hæc verba venerit, scilicet, *Per quem hæc omnia, Domine, semper bona*, tunc diaconus accedat, et dextera manu dextrum cornu corporalis accipiat, cum sacerdote discooperiat. Sacerdos, *Per ipsum*, dicendo (72), oblata quatuor parte calicis tangat. Immolatione enim corporis Christi redempta sunt quatuor climata mundi. Item (73) oratione finita uterque calicem levant, et simul ponant et cooperiant. Inde (74) altare diaconus osculetur, deinde dexteram sacerdotis scapulam : Per scapulam sacerdotis lapis designatur, in quo angelus ad sepulcrum resedit. Semper enim angelus credendus est adesse immolationi corporis Christi. Per diaconum Joseph exprimitur, per sacerdotem Nicodemus ; per elevationem de altari hostiæ, depositio Christi de cruce ; per depositionem iterum in altari, sepultura Christi. Post quæ sacerdos orationem Dominicam alta voce proferat. **23** Per exaltationem Dominicæ orationis demonstratur nostræ unitas fraternitatis (*S. Cyr. de orat. Dominica*) : *Deus enim Pater noster, pacis et concordie magister, sic nos unum pro omnibus orare docuit, quomodo in uno omnes portavit*. Clero, *Sed libera nos a malo*, respondente, officium consecrationis perficiat. *Sed libera* dicto, diaconus et subdiaconus se erigant, et oculos in Dominici corporis consecrationem intendant ; ait enim evangelista, quia *noti ejus a longe stabant, sua pectora percutientes (Luc. xxiii, 49)*. Ubi ergo ad locum, *Da propitius pacem*, venerit, qui mantili indutus tenuerat, [*add. patenam*] subdiacono (75), subdiaconus diacono, diaconus sacerdoti offerat, in qua sacerdos corpus Domini tripliciter dividat, quarum partium unam sacerdos calici immittens, *Pax Domini*, alta voce dicendo, propitius subdat secreta : *Fiat commistio corporis et sanguinis Domini nobis accipientibus in vitam æternam (76)*. Alia se, diaconum subdiaconumque communicet. Tertiam viaticum, si opus fuerit in patina usque ad finem missæ reservet. Per particulam oblatae im-

missæ in calicem ostenditur corpus Christi, quod resurrexit a mortuis; per comestam a sacerdote vel populo, vivificantem eos in Deo, Christi cum discipulis suis post resurrectionem conversatio. Tertiam, quæ **24** remanet in altari, vocat sancta Ecclesia viaticum morientis; ut ostendatur non eos debere deputari morientes, sed dormientes qui in Christo moriuntur, dum tali tantoque ductore ad æternam vitam perducuntur (77). Si autem opus non fuerit, tertiam sacerdos, aut unus ministrorum accipiat. Non autem intincto pane, sed juxta defunctorem Toletani concilii seorsum corpore, seorsum sanguine, sacerdos communicet, excepto populo, quem intincto pane, non auctoritate, sed (78) summa necessitate timoris sanguinis Christi effusionis permittitur communicare. Dum ergo sacerdos ministris communionem porrigit (79), unumquemque primum osculetur, et post qui communicandus est, manu sacerdotis osculata, communionem ab eo accipiat. Postremo vero particulam, quæ in calice remansit, sacerdosumat: et post diacono calicem ad mundandum, et sumendum quod remansit, porrigat, qui in sinistram cornu altaris calicem cum patena deferat, ubi (80) partem sibi accipiat, et partem subdiacono tribuat. Post mundato utroque utrique participant. Acolythus vero alterum calicem sacerdoti ad mundandos digitos deferat. Subdiaconus autem ad mundandum calicem et patenam **25** diacono serviat. Post mundationem patenæ et calicis acolythus utrumque mantili involutum teneat, usque ad completionem primæ post communionis, suæque cæteri ministri officia. Sacerdos, ut supra diximus, partito corpore Domini, *Pax Domini*, alta voce proferat (81), a quo unus canonicorum pacem accipiat, quam in utroque choro majoribus distribuat. Ipsi autem cæteris ita porrigant ut nullus de loco moveatur, sed a superiori accipiat et inferiori tribuat. Unus minorum utriusque chori a majoribus accipiat, et juxta præceptum ordinem cæteris distribuat. Hoc autem firmiter teneant, juxta apostolum, *honore invicem prævenientes* (Rom. xii, 10), ut dantes pacem et recipientes semper inclinent, per osculum pacis designatur nostræ utilitas fidei (82). Chorus vero psallat, *Agnus Dei*, quod Sergius papa tempore confectionis corporis Domini cantare præcepit, cujus Agni immolatio mundum redemit. Quo incepto candelabra illuminentur. Agni passione illuminatus est mundus (83). Diaconus autem si casula utitur, quam sibi, ut supra diximus, circumdederat, choro, *Agnus*, bis repetente, iterum induat. Sacerdos salutato populo orationem dicat. Cui iterum salutanti populum, diaconus, *Ite*, **26** missa, tempore suo aut, *Benedicamus Domino*, succinat (84). Clero respondente, *Deo gratias*, officium finiat.

Missæ vero, ut prædictum est, juxta sanctorum instituta Patrum hora tertia celebranda est: ipsa enim hora crucifixus Christus linguis Judæorum; secundum communem consuetudinem potius hora sexta, quia in ea passus est manibus persecutorum; tempore jejunii hora nona, quia in ea emisit spiri-

lum. Qui autem necessitate ante Tertiam vel post Nonam non perpetue, sed desiderio sacrificandi missam celebrant, non sunt reprehendendi; legitur enim Leonem summum pontificem diluculo missam celebrasse. Missa pro defunctis absque *Gloria* et *Alleluia*, et pacis osculo celebretur. Sunt quædam ecclesiæ, in quibus exceptis depositionibus, solum per Kalendas mensium missæ festive celebrantur mortuorum. Nos vero quotidie, exceptis festis, et (85) diebus Pentecostes, pro eis Domino sacrificamus, anniversarios dies festive recolimus. Vesperas et Matutinas absque *Deus in adjutorium*, et *Domine labia*, et *Gloria Patri*, celebramus in depositionibus et festis cum novem lectionibus.

27 EXCEPTIO.

In Adventu vero et Septuagesima usque ad diem Cœnæ, et quatuor temporum Sabbatis et agendis mortuorum festivis (86), diaconus et subdiaconus induantur casulis; si autem in eisdem temporibus festivitas evenerit, dalmaticis et tunicis; similiter in die Cœnæ, et Sabbato Paschæ. In omnibus festis induantur duo ceroferarii. Graduale, *Alleluia*, vel tractum bini et bini cantabunt clerici (87). *Gloria in excelsis*, in festis excepto Adventu, et Quadragesimæ tempore, semper post *Kyrie eleison*, sacerdos ad orientem versus incipiat, quod Telesphorus papa, ea quæ angelicam prosequuntur adjiciendo, instituit; et Symmachus papa omni die Dominica, et natalitiis martyrum cantare præcepit (88); et sic altare incensando, secreta cum ministris dicendo finiat: post quæ in loco suo juxta altare resideat, et diacono licentiam sedendi tribuat. Hymnum vero præfatum chorus celebriter canendo expleat. Dicto hymno, sacerdos salutato populo orationem dicat. Ordo vero missæ supra scriptus * per totum servetur. Sed in his diebus (83), *Credo in unum Deum*, a sacerdote inceptum cantabitur, scilicet omnibus diebus Dominicis, **28** et octo diebus Paschæ, et Pentecostes, et Nativitatis Domini, et in die Epiphaniæ et Ascensionis, et in cunctis sanctæ Mariæ festis, excepta Annuntiatione, et sancti Joannis Baptistæ natiuitate, omniumque apostolorum, et S. Crucis, sanctique Michaelis, et in Omnium Sanctorum festivitate, et Dedicationis ecclesiæ. Sabbato Paschæ vel Pentecostes non cantetur, neque ullis aliis festivitibus, sed semper Evangelium salutatio sacerdotis subsequatur. Diebus omnibus, excepto jejunii tempore, sexta missam sequatur; (90) nona sexta hora dicatur. In vesperis, et matutinis plures campanæ sigillatim sonent; postremo ut in missa duræ et sic incipiantur vesperæ. Unusquisque psalmus cum antiphona cantetur (91), quos capitulum, cæterum hymnus sequatur, qui nunquam prætermittatur. Et (92) feriales hymni, nisi in festis et diebus Pentecostes, semper cantentur. Dicto versu, *Magnificat*, cum antiphona cantetur, et cum (93) *Kyrie eleison*, et oratione Dominica, flexis genibus, precibus finiunt: et non solum vesperæ, sed omnes noctis et diei horæ, exceptis Pentecostes et festivis diebus. Sacerdos cum cæteris se peccatorem cognoscens

genuslectat. Quia vero vicem Christi gerit, dum **29** ad orationem venerit, surgat et orationem stando dicat. Stare vero pugnantis est: pugnat ergo sacerdos Christi orationibus contra hostem antiquum pro populo sibi commisso. Si autem alicujus sancti evenerit festivitas, oratio tantum sine precibus sufficiat. Et si festum trium lectionum fuerit, in matutinis invitorium et (94) hymnus de sancto cantetur, nocturna tota dicatur, versus de sancto eum responsoriis, et matutinæ laudes cum hymno absque precibus celebrentur; lectiones vero de historia legantur. Missa vero, si denotatum libris officialibus officium habuerit, de sancto erit; sin autem, Dominicalis cantabitur; oratio vero, et *Alleluia*, de sancto dicatur.

Ab Adventu usque ad Nativitatem in conventu memoria tantum S. Mariæ virginis, omniumque sanctorum celebretur. A Nativitate usque ad octavam Epiphaniæ tantum sanctæ Mariæ. Ab octava Epiphaniæ usque ad caput jejunii (95) memoria sanctæ Mariæ, angelorum, Joannis Baptistæ, sancti Petri, Joannis evangelistæ, sanctorumque apostolorum et beati Stephani, omnium martyrum, S. Martini, omniumque confessorum, sanctarum virginum, omniumque sanctorum in vespere **30** et matutinis semper recolatur. (96) In missa vero, exceptis festis, secunda oratio de omnibus sanctis; tertia pro episcopo; quarta pro cunctis sibi commissis; (97) quinta pro principe et omni populo. In missa pro defunctis, prima omnium defunctorum; secunda episcoporum; tertia fratrum et sororum; quarta pro commissis. Ab octavis Pentecostes usque ad Adventum Domini hæc eadem memoria cum sanctæ Crucis veneratione celebrabitur. In his ergo temporibus, (98) si in Dominicis festivitas novem lectionum alicujus sancti evenerit, vespere, et matutinæ, et missa de sancto celebrabuntur. Vespere etiam ipsius sancti de sancto finientur; et si in die Dominica festivitas trium lectionum evenerit, unde officium, vel passio habeatur, invitorium et hymnus de sancto dicetur; sex lectiones cum totidem responsoriis de historia legentur; post tertium nocturnum, versu de sancto dicto, Evangelium de eodem pronuntietur, et aliæ lectiones cum matutinis laudibus de sancto celebrabuntur; si autem proprium officium defuerit, Dominicalis missa cantabitur; oratio vero et *Alleluia* de sancto celebrabitur. Si novem lectionem evenerit, totum officium de sancto complebitur. Ab Adventu ergo usque ad Nativitatem, **31** et a Septuagesima usque ad Pentecosten, si festum novem lectionum in Dominicis evenerit, officium noctis et diei nunquam mutabitur; festivitas vero in crastinum celebranda reservabitur. Sancti vero de quo tres tantum lectiones celebrantur, si festum in ipsa die evenerit, memoria tantum de eo fiat. A Paschate usque ad octavam Pentecostes memoria tantum sanctæ Crucis, et S. Mariæ, et Omnium Sanctorum, in vespere, et matutinis fiat. Agenda mortuorum sic per totum annum celebretur, excepto a Pascha usque ad Pente-

costen, et a Nativitate usque ad octavam Epiphaniæ et omnibus festis, ut a Kalendis Novembris usque ad caput jejunii vespere tantum dicantur post vespere diei, post matutinas laudes vigilia mortuorum cum matutinis laudibus eorum; (99) a capite jejunii usque ad Kalendas Novembris, vespere et vigiliæ mortuorum post vespere diei, post matutinas laudes pro defunctis: quod officium post matutinas laudes in quarta feria passionis Domini finiatur. Ibi vero (100) cum novem lectionibus festive celebretur, quia non amplius usque in octavam Pentecostes dicetur. Hoc idem fiat in vigilia Nativitatis Dominicæ: non enim amplius celebrabitur usque ad octavam Epiphaniæ.

32 Prima Dominica Adventus Domini, Sabbato in vespere responsorium: *Ecce dies veniunt*, dicitur (101) quod altero præcedente Sabbato in pronuntiatione Adventus Domini, a duobus clericis cappis indutis primitus celeberrime cantabitur. Quod in isto quidem Sabbato adventus hymnus *Conditor alme*, subsequitur. Capitulum vero, et versus, et antiphona de Adventu dicantur. Ab hac hora usque ad octavam Paschæ (102) processio ad crucifixum nulla fiat. Matutinæ cum proprio invitorio, hymnis, et responsoriis, et antiphonis festive celebrentur. Matutinum cum prophetis sex antiphonis, et tribus ultimis apostolicis per diversa nocturna dicatur. In primo nocturno liber Isaïa incipiatur, qui per totum Adventum usque ad Nativitatem legatur; sed in secundis nocturnis de sermonibus Patrum, in tertiis de expositionibus Evangeliorum: similiter in quarta et sexta feriis, et Sabbato temporalis jejunii, et vigilia Nativitatis Domini. Si festivitas in Die incisis his evenerit, ut supra diximus, in crastino celebranda reservetur. In his Dominicis, et in his quæ sunt a Septuagesima usque in Pascha, *Te Deum laudamus*, non cantabitur; sed ejus loco nonum responsorium repetetur. Ordo feriarum dierum, ut **33** ut supra notavimus, servetur. In Dominicis finita prima processio sic fiat, ut tantum a crucifixo divertat, in qua antiphonæ Adventus processionales, aut aliqua responsoria cantentur.

DE DOMINI NATIVITATE.

Solemnitas Nativitatis Domini ita celebretur. (103) A duobus cantoribus cappatis chorus regatur: (104) a quibus, dicto capitulo, responsorium, *O Juda*, celebriter decantetur. Hymno dicto; *Veni redemptor*, antiphona cum trina repetitione super *Magnificat*, cantetur: duobus thuribulis altare incensetur. Ad matutinum (105) omnes campanæ prima noctis vigilia pulsantur; deinde binæ et binæ consonando consequentur. (106) Invitorium a quatuor clericis cantetur; hymnus sequatur. Chorum ut in vespere duo regant. Omnia responsoria cantent bini et bini, (107) tertium, sextum, nonum cappis induti; (108) in secundo, quinto et octavo, et ad *Te Deum laudamus*, sed et ad *Benedictus*, altare incensetur. (109) Lectiones primi nocturni de prophetis erunt, secundi de sermonibus Patrum, tertii de exposi-

none Evangeliorum. (110) Tria Evangelia in cappis, incenso, et candelabris præcedentibus, **34** pronuntientur. Finito nono responsorio, (111) major ecclesiæ sacerdos, si fuerit, dalmatica indutus et casula procedat, et Evangelium genealogiæ Christi secundum Matthæum festive legat; quo lecto, *Te Deum laudamus*, alta voce incipiat, et post (112) clerus et populus, brevi mora intercedente, lavatum exeat. Deinde clerici sacris vestibus induti (113) missam celebrent cum laudibus, et sequentia, quam (114) secretarius ecclesiæ celebret, secundam vero cantor, tertiam præsul aut decanus. Ideo in nocte angelis missam cantare Telesphorus papa, instituit, quia in ea natus est Salvator mundi, et quia seipsum erat oblaturus hostiam sanctam pro totius mundi salute, et in ea partum Virginis, in ejus laude *Gloria in excelsis Deo*, cantantes, nuntiaverunt pastoribus angeli. Qua peracta, matutinas laudes compleant. Quibus completis (115) antiphonam, *Ecce completa sunt*, incipiat; cui oratio congruens commemorationis sanctæ Mariæ succedat. (116) Incipiente diluculo altera missa eodem modo celebretur, ut prima. Lucis vero exordio altera canitur, quia, juxta Isaïæ vaticinium, ipsa die lux orta est nova populis sedentibus in tenebris (*Isa. ix, 2*), seu propter visitationem pastorum ad præsepe Domini, in quo invenerunt pacem angelorum, **35** quo reficiuntur animæ sanctorum. Post tertiam vero semper in Natali Domini fiat processio, quæ ut fuerit finita, major missa celebretur. (117) In vesperis hymnus: *A solis ortus*, ut in matutinis laudibus canatur: cui responsorium, *Verbum caro*, præponatur. Finitis his vesperis, (118) diaconi diaconalibus vestibus induti procedant cum cereis, canentes aliquod responsorium de sancto Stephano, cujus natalis orditur celebratio. Subsequatur antiphona cum *Gloria Patri*, et oratione dicta compleatur vespertina synaxis. (119) In matutinis ut præcedenti nocte pulsantur campanæ. A quatuor diaconis cappatis cantetur invitatorium, conservato cætero præcedentis noctis ordine in lectionibus et responsoriis, et cantorum numero. Tria tamen responsoria non cantentur in cappis. Evangelium pronuntiet diaconus dalmaticatus, thymiamaterio et cereis præcedentibus. Duo diaconi in dalmaticis chorum regant, qui, altare incensando, *Te Deum* incipiant. Ante nocturnum, et in laudibus cantentur hymni præsentis festo congrui; *ad Benedictus*, antiphona ter repetatur. Missa in cappis celebretur. Qui chorum regent, et graduale vel *Alleluia* cantabunt sed et Epistolam vel Evangelium legent, utantur dalmaticis. **36** Finitis diaconalibus vesperis, recolatur (120) cum antiphona et *Gloria Patri*, memoria Nativitatis.

(121) Deinceps procedentibus sacerdotibus cum casulis et cereis, cantando responsorium *In medio ecclesiæ*, cum quadam antiphona et oratione, officium finiatur. Matutinale officium ut prioribus duabus noctibus per omnia a presbyteris tamen est

PATROL. CXLVII.

agendum. Missa diluculo matutinalis celebretur, ut authentico Missali demonstratur; et similiter in nativitate sancti Joannis Baptistæ: uterque enim ab exordio lucis seipsos obtulerunt Deo sacrificium, virginitatis evangelista, abstinentiæ Baptista. Major missa in cappis, cujus officiales, qui sunt (122) sacerdotes, utantur casulis. Vesperis ut supra finitis, finitur sacerdotale officium.

(123) Incipiente officio infantum, in omnibus, ut a diaconis in suo, agendum, licet, ut in morte Domini, *Te Deum*, et *Gloria in excelsis*, et *Alleluia*, in aliquot ecclesiis ex more antiquo omitatur; quia ut Christus occideretur, tot parvuli occidi jubentur; et illis occisis fit mors Christi secundum æstimationem Herodis: tamen quia placuit modernis, placet et nobis ut cantentur. Subdiaconi et diaconi tunicis et **37** dalmaticis utantur, quamvis apud quasdam Ecclesias hac die [*f. add. usus*] casularum habeatur.

(124) In festo sancti Silvestri sex primæ lectiones de sancto, tres ultimæ de nativitate; missa matutinalis de sancto; major, nativitatis. Cæteris vero diebus usque ad octavum a duobus clericis in cappis cantetur invitatorium. Novem psalmi cum totidem antiphonis; (125) lectiones tres cum tribus responsoriis a binis et binis concinendis. *Te Deum laudamus* cantetur; et missæ officium (126) cum laudibus et sequentia est agendum. Octavæ sancti Stephani, ut festum Dominicale; (127) sancti Joannis, ut festum apostoli; Innocentium, ut dies Dominicalis. (128) Dies Circumcisionis, qui est octavus nativitatis, celebretur ut festum sancti Joannis, exceptis casulis et missa matutinali. Ideo præcipuæ festivitates octo diebus coluntur, quia sex ætatibus vergitur mundus; septima ætas est usque ad universalem resurrectionem requies animarum sanctorum; octava, regnum Dei post resurrectionem sempiternam: et ideo octava dies agitur celebrior, quia in ipso regno Christi gloria erit sempiterna, et ineffabilis exultatio. Et iterum dum sanctorum festa celebramus, in die solemnitatis eorum animarum requiei **38** congaudemus, in octavo eorum in gloria resurrectioni.

(129) Dies Epiphaniæ ut dies Nativitatis celebretur (130) absque invitatorio. Lectiones primi nocturni de prophetis erunt; secundi, de sermonibus Patrum; tertii, de expositione Evangeliorum. Invitatorium quidem in die Epiphaniæ prædecessores nostros arbitror non dixisse, ideo quod per prætermissionem invitationis ab Herodianis operibus discrepare videntur; qui ea die ad hoc Scribarum et Phariseorum fecit invitationem, ut Dominus noster Jesus Christus ab eisdem investigatus, perfide necaretur; sed (131) non omnino omititur quin in ordine psalmodiarum recitetur. Sæpe enim Christus a pia Virgine matre, ac beato Joseph cæterisque suis ubique fidelibus, licet non palam propter persequentium rabiem, tamen occulte colebatur. *Deus noster refugium*, et sequentes psalmos cum antiphonis al-

lelutatis in tertia nocturna cum responsoriis baptisterii ideo dicimus, quia in tertio tempore, scilicet gratiæ, venit Christus. Finito nono responsorio, (132) sacerdos dalmaticatus et casulatus procedat, et Evangelium genealogiæ Christi secundum Lucam solemniter legat. In Nativitate Domini ejus generatio ab Abraham 39 patre fidei et obedientiæ, usque ad Joseph virum Mariæ, quæ Christum fide concepit et peperit, descendendo contexta legitur. Christus enim fideles quærens de sede majestatis ad ima descendit, Patrique usque ad mortem obediendo, qui perierant redemit. In baptismo vero ejus, ipsius generatio ab Heli filio adoptivo usque ad Adam, qui gloriam primum sibi concessam peccando amisit, septuaginta septem generationibus ascendendo contexta legitur. Septuaginta enim septem undenario numero septies dicto colliguntur. Per undecim vero, quod est Decalogi transgressio, peccata, et per septenarium septem dona sancti Spiritus exprimuntur: per quæ, originali peccato, quod ab Adam contraximus, cæterisque omnibus in baptismo deletis, filii Dei adoptivi efficiuntur, sicque bona operando, fide et obedientia ad eandem gloriam, quam Adam plasmatus accepit, pervenimus. Deinde (133) stellæ officium incipiat. Processio autem ut in die Nativitatis semper eadem die fiat. Reliquis diebus usque ad octavum, officium diurnum et nocturnum (134) absque *Te Deum laudamus* et *Gloria in excelsis*, compleatur. Octavus dies in cappis, ut festum apostoli celebretur. In crastino festum 40 sancti Remigii, Hilarii et Felicis celebretur.

Transactis festis, in Dominicis usque ad Septuagesimam processio ita fiat ut ad crucifixum diverstat. Antiphonæ processionales, vel responsoria ejus temporis cantentur, quæ ante chorum finiuntur. (135) Introeuntibus chorum, cantor antiphonam aut responsorium incipiat de sancto, cujus est ecclesia. Dominicalibus et ferialibus noctibus Epistolæ Pauli legantur; responsoria de psalmis cantentur; exceptis autem Dominicis et festivis, preces et agenda mortuorum agantur. Quia vero dies inter Circumcisionem et Epiphaniam exponere prætermisimus, hoc in loco interserere commodum arbitramur. In crastino Circumcisionis Domini celebramus octavum sancti Stephani more Dominicali; in tertia die, sancti Joannis, ut festum apostoli; in quarta, sanctorum Innocentium, ut sancti Stephani. (136) Vigilia vero Epiphaniæ, quam plebes diverse colunt, (alii enim jejunt, et alii prandent) nobis jejundum congruum videtur: nullam enim celsitudinem reverentiæ hujus diei reperimus, quam in omnibus diebus Purificationis sanctæ Mariæ (137) in quibus per aliquot dies jejunamus. Et quia tanta solemnitas 41 nobis imminet, in qua se tota Trinitas mundo manifestavit, oportet nos purificari. Simplex vero jejunium cum bonorum operum fructu vera est purificatio mentis.

Dies vero Purificationis sanctæ Mariæ festive, ut

A Asumptionis, celebretur, exceptis vigilia et octavis processio ita fiat, ut cereis et candelabris positis in altera, si fuerit, ecclesia, (138) ad eam clerus et populus antiphonam: *Ave gratia*, cantando religiose pergant, ibique candelas ab episcopo vel sacerdote sacratas [id est, benedictas] accipiant. Quibus accensis, cantor antiphonam, *Lumen ad revelationem*, incipiat; qua finita, *Adorna thalamum*, cantantes, ad matrem ecclesiam per claustrum, aut in circuitu ecclesiæ redeant. Deinde responsorium, *Accipit*, cantantes, ante chorum finiant; (139) versus sequatur a duobus clericis cantatus: post repetendo antiphonam chorum intrent, et sic missam cum laudibus et sequentia festive celebrent. Si autem festivitas ipsa evenierit infra Septuagesimam, pro *Alleluia*, tractus dicatur: sequentia vero sine *A'leluia*, subsequatur. In Hypapanti, quæ dicitur *præsentatio Domini*, lumen Domino præsentamus, quia in eadem die Christus lumen sempiternum a beato 42 Simeone in templo præsentatur, per lumen in manibus bona opera designantur.

Dominica Septuagesimæ ita celebretur, ut in (140) præcedente Sabbato ad vespas vice hymni cantetur sequentia: *Cantemus cuncti melodum*. In matutinis (141) invitorium alleluaticum; psalmi cum suis antiphonis et responsoriis suis cantentur. (142) In primo nocturno heptaticum incipiat quod usque ad primam Dominicam Dominicæ passionis legatur: ita tamen ut in Dominicis tres primæ lectiones de eo legantur, in secundo nocturno tres de sermonibus Patrum, in tertio de expositione Evangeliorum. In Septuagesima, *Te Deum laudamus*, celebrato, (143) matutinæ laudes cum alleluaticis antiphonis et hymno finiuntur. A Septuagesima usque in Pascha (144) in matutinis per Dominicas noctes duo psalmi mutantur: *Miserere mei, Deus*, et *Confitemini Domino*. Peccata enim nostra plangere oportet, *Miserere mei, Deus*, dicendo. Quibus vero cordis planctu deletis, charitatis fiducia accensi debemus laudare Dominum, et invicem hortari Domino confiteri quoniam bonus est. In prima vero in loco *Confitemini, Dominus regnavit*. Post matutinum commemoratio sanctæ Mariæ, omniumque sanctorum item cum alleluaticis 43 antiphonis tantum fiat.

D (145) Post *Benedicamus* cum *Alleluia* pronuntietur, nec ultra ad Sabbatum Paschæ audiatur, sed in ejus loco *Laus tibi, Domine*, et in missa tractus cantetur. Quod ab ipsa die, *Te Deum* et *Gloria in excelsis*, et *Alleluia*, usque ad Pascha intermittitur, et in loco *Alleluia*, quod Hebraicum cæteris linguis celsius, *Laus tibi, Domine*, quod humiliter est, dicimus, (Græca enim et Latina, cæteræque linguæ ad comparationem Hebraicæ pauperes vocantur) afflictio, quam in his septuaginta diebus contritione et humilitate cordis pro peccatis nostris exercere debemus, qua vera libertate adepta ad hæreditatem cælestis patriæ redire mereamur, designatur. Tot enim annorum tempore plebs Israelitica delictorum pœnitentia in captivitate peracta, ad propria rediisse

describitur. (146) Septuaginta enim dies a Dominica quæ Septuagesima dicitur, usque ad diem Sabbati post Pascha computantur. Licet enim in Pascha jugum servitutis nostræ Christi morte deletum sit, tamen non perfectam libertatem usque ad verum Sabbatismum, per quod sempiterna requies designatur, consequemur. Dum enim in hoc corpore subsistimus, multis carnis voluptatibus et sæculi curis aggravamur. Quod per **44** sex dies Paschæ, in quibus graduale et *Alleluia* cantamus, figuratur. Per graduale enim, ut prætulimus, actualis honorum operum vita; per *Alleluia*, æterna animarum gloria bono opere acquisita. Postquam vero ad præfatum Sabbatismum, quod per hoc, in quo absque responsorio duo *Alleluia* cantantur, designatur, pervenimus regnum Dei, in quo duplicem, scilicet corporis et animæ gloriam possidebimus, et perfecta libertate acquisita, in cælesti Jerusalem, omni servitute et operis onere deposito, cum Christo rege nostræ, in ejus laudibus semper vacantes, perpetualiter regnabimus. (147) Ipsa die in processione, *Ecce charissimi*, vel aliæ [f. add. antiphonæ] congruentes huic tempori cantentur, et in aliis Dominicis usque ad diem Quadragesimæ. Hi ergo dies usque ad caput jejunii, ut præcedentes, excepto *Alleluia*, celebrentur. Ad vespertas responsorium, *Spes mea*, cantetur. Sexagesima in tertia feria paschalis hebdomadæ finitur. Habet vero ipsa quarta feria quamdam convenientiam cum quarta ætate mundi in qua David et Salomon nobilissimi reges regnaverunt, per quos Christus rex pacificus designatur. Ipsa ætas gloriosa sanctissimi templi ædificatione designatur. In hac Christus resurgens ex **45** mortuis, ex duobus populis unum nobilissimum Deo Patri templum ædificavit. Per Sexagesimam afflictio et pœnitentia exprimitur. Sexaginta enim [f. add. dies] ad viduas, quarum vita in tribulatione consistit, referuntur. In tribulatione et afflictione carnis nostræ peccata nostra pœnitere debemus, ut omni sordē peccatorum expiati, et mentis puritate sanctisque operibus ornati, unum in Christo templum efficiamur. Quinquagesima in die Paschæ finitur: et ipse est quinquagesimus, quem mystice quondam figurabat quinquagesimus, scilicet jubilæus, remissionis et libertatis annus. In hac enim die, hoste Christi morte triumphato, ab ejus servitute populus Christi est ereptus et veræ libertati redditus. Quicumque ergo post baptismum obsequendo vitis, se diabolicæ iterum subdidit potestati, cordis contritione et carnis maceratione commissa delect, et Decalogum quinque sensibus servare studeat, ut in die sanctæ resurrectionis hostili servituti ereptus perfectam libertatem consequi mereatur. De Quadragesima a die Dominica post Quinquagesimam Cœnæ finitur. Hæc vero diversos in se continet sensus. Primum quia juxta Moysi et Eliæ [f. add. exemplum], id est, legis, prophetarum (*Exod. xxiv, 34; III Reg. xix*), et Jesu Christi redemptoris nostri instructionem **46** sectantes, quidquid corporis

A nostri quatuor elementis subsistentis cogitatione et actu contra Decalogum contraximus, quotidiana afflictione emendemus. Tot enim diebus secundum physiologos humanum corpus intra matris uterum adita nativitatis die compaginatur. Tot enim [f., dierum] circulo, carnem nostram macerando et bona operando, oportet nos unum corpus compaginari cum Christo. Quod autem juxta Gregorium (*homil. 16 de temp.*) triginta sex dies jejunii in se continent sex hebdomadæ, demonstrat [f., add. nos] decimas dierum anni debere cordis contritione et carnis maceratione Deo immolare. Post tempus vero beati Gregorii ad complendum numerum Dominici jejunii (148) quatuor dies a sanctis Patribus sunt additi. Quod vero a capite jejunii usque ad Pascha inter Dominicales et feriales quadraginta et sex dies abstinentiæ computantur, significat nos debere tot diebus templum Christi vitiorum impetu in nobis destructum, bonis operibus nos excolendo, restaurare, quot diebus templum Domini a Babylois destructum, a populo Dei restauratum esse perhibetur: quadraginta enim et sex annis reædificatum est templum. Per Babylois vitia exprimuntur. In capite jejunii (149) legantur **47** sermones Patrum, a capite jejunii usque ad diem Cœnæ, ita, exceptis Dominicis, servetur. Post matutinas laudes (150), laudes mortuorum tantum celebrentur. Quibus finitis (151) septem psalmi, cum litanis et orationibus, prostratis fratribus, decantentur. Post tertiam vero missa pro defunctis, post nonam missa celebretur diei. (152) Prima vero post solis ortum cantetur. Capitulum post tertiam reservetur, quod missa matutinalis sequatur: et mox (153) sexta dicta parvum intervallum fiat. Nona hora sua dicatur, quam missa diei sequatur, (154) qua finita vespere mortuorum dicantur; quas sine intervallo subsequatur vespertinale diei officium. Ante completorium, significante campana fratres in ecclesia congregentur; (155) vigilia mortuorum agatur; deinde (156) lectio collationis recitetur. Iterum pulsante signo completorium dicatur. Unamquamque horam diei sequatur pro fratribus unus de istis psalmis: *Ad Dominum cum tribularer; Levavi; Lætatus sum; Ad te levavi; Nisi quia Dominus; Qui confidunt; In convertendo; pro defunctis semper De profundis.* (157) In omnibus horarum precibus semper *Miserere mei, Deus*, cui si placet (158) unum psalterium psalmorum subjungatur. In vespere **48** et matutinis nulla sanctorum commemoratio fiat; sed in ejus loco (159) dicatur pro peccatis, scilicet in matutinis: *Vivo ego, dic't Dominus*, et oratio: *Exaudi, Domine, supplicum preces*; in vespere antiphona: *Quis scit si convertatur*, quam oratio: *Preces nostras*, subsequatur, nisi tantum (160) in vespere Sabbati et matutinis, vel missa Dominicæ diei, in quibus est sanctorum agenda memoria, quorum festa in præterita evenerint hebdomada, secundum Laodicensis concilii decreta (can. 49) quæ cum aliis quampluribus statuunt aliter in Quadragesima nullius sancti recitare festa. Sancta

Dei Genetricis annuntiationem licet Toletana concilia (x, c. 1) hoc tempore celebrari prohibeant, sed anticipandam octava ante Nativitatem Domini die decernant. Amen absque vestræ prudenti sagacitatis censura non audemus huic observationi inserere.

In capite jejunii nona dicta clerus et populus ante altare, ab unoquoque confessione singulariter facta, et pœnitentia accepta, prosternantur, et sic ab episcopo vel a majore ecclesiæ sacerdote absolvantur. Post (161) incipiente episcopo antiphonam *Inmuetenur*, (162) cinerem cum aqua benedicta tribuat, et sic cum antiphonis vel responsoriis afflictioni congruis ad quamdam 49 ecclesiam vel oratorium pergant : ubi dum pervenerint, finitis antiphonis, terræ se cuncti prosternant, et orationem Dominicam dicant. Sed (163) ante processionem (164) pœnitentes ejiciantur. Sicque *Miserere mei, Deus*, cum precibus et oratione finiuntur [f., finiant].

Hic surgentes duo pueri litaniam incipiant. Hic ordo usque ad diem Palmarum quartis et sextis feriis servetur. In sequenti Sabbato, vel Ramis palmarum, quibus officia desunt, non hesternæ feriæ, sed officium præcedentis Dominicæ celebretur. Primis duabus Quadragesimæ hebdomadis, (165) hymni in vespere *Ex more docti mystico* in nocturnis et laudibus *Summi largitor*, et *Audi benigne*, cantentur. In aliis duabus, *Ecce tempus, Clarum decus, Jesu quadragenariæ*. Aliis duabus, *Vexilla Regis, Pange lingua, Lustra sex*. Ultimis hebdomadis omnes horæ diei cantentur cum responsoriis ibidem denotatis. A prima Dominica passionis usque ad diem Paschæ legatur liber Jeremiæ prophetæ, Dominicis diebus tantum in primo nocturno. In quo tempore in introitu, neque in tertiis responsoriis in fine, *Gloria Patri*, dicatur, sed ejus loco responsorium repetatur. Antiphonæ processionales : *Cum sederit, Christe, Pater, In die cum venerimus*, in Dominicis 50 quadragesimalibus ad processionem cantentur. In quarta feria quartæ hebdomadæ, varietas sit (166) per adjectionem unius lectionis et unius responsorii ; ipsa enim die scrutinium sit, in quo fide et moribus instruuntur catechumeni. Ob hoc (167) traditur eis oratio Dominica, et symbolum, quod in sancto Sabbato Paschæ debent reddere. (168) In Sabbato quod Palmas præcedit, episcopum aut majorem ecclesiæ pedes pauperum lavare ecclesiasticus ordo præcepit, et fratrum unumquemque, si potest, unius pauperis ; ipsa enim die lacrymis Maria lavit pedes Domini, et quod ipsa fecit in capite, nos in membris debemus facere. Ipsa ergo die quandoquidem officium vacat, cantetur officium Dominicæ non hesternæ. Per duas hebdomadas passio Domini celebretur, id est per duo tempora : primum per Noe figuratur, et post per Christum completur ; et per duo tempora, scilicet legis naturalis et legis litteræ, justi licet bona promererentur, usque ad tempus gratiæ cruciabantur, morte enim Christi tempus gratiæ inchoavit. Dies

palmarum ita celebretur. (169) Post tertiam clericum cum ramis palmarum ad processionem pergant, qua finita officium festivo celebretur. Tractum 51 quatuor clerici in cappis cantent. Passio Domini ipsa die, et tertia, et quarta feria, et sexta in omnibus ecclesiis legatur, et in omnibus passionibus, excepta sextæ feriæ (170), *Dominus vobiscum* dicatur, *Et cum spiritu* respondeatur ; sed cum dicit diaconus *Passio Domini*, nemo respondeat *Gloria tibi, Domine*. Ob hoc ergo ipsa die passio legitur, quia in ea Jerusalem venit propria voluntate passurus. Decima enim die primi mensis agnus qui immolandus erat in pascha, in veteri lege jussus est domum introduci, id est, quinto die ante diem passionis. In quarta feria lectio legatur, quam responsorium sequatur, secundam lectionem tractus. Iis duabus lectionibus, dupla mors primi parentis, quæ simpla Christi morte deleta est, significatur : quod hac die, quia in ea mors Christi consilio Judæorum tractata est, recolitur. Per quinque versus tractus, quinque sensuum prævaricationis redemptio figuratur, et in passione quo citius *Velum templi scissum est* dicitur, (171) cortina ante altare deponatur. Ipsa die vespere mortuorum et vigilia non dicantur ; sed in vespere ipsa die, ut in festis, (172) omnes pulsantur campanæ ob reverentiam Dominicæ cœnæ, et vespere festivo celebrentur. Post completorium 52 usque ad Sabbatum Paschæ non dicatur *Gloria Patri*.

In quinta feria in nocturnis primitus campanæ sigillatim post (173) omnes simul pulsantur. Ante quidem viginti quatuor candelæ a retro altare incendantur, quæ secundum psalmos ac lectiones exstinguantur. In primo nocturno, lectiones de Jeremiæ lamentationibus legantur ; in secundo de expositione psalmi : *Exaudi, Deus, orationem meam, cum deprecor* ; (174) in tertio Evangelii expositio. Incipiente cantore antiphonam *Traditor autem*, (175) quæ etiam sola remansit candela exstinguatur, et *Benedictus* alta voce cantetur ; quo finito, duo clerici, stantes retro altare, *Kyrie eleison* incipiant, quod ter alta voce pronuntient : duo alii in medio, in introitu chori sint alii duo. Et finita prima trina *Kyrie eleison* repetitione, mediis nihil dicentibus, ultimi, dulci voce. *Domine, miserere* respondeant. Chorus *Christus Dominus* usque ad finem succinat. Item bini *Christe eleison* una vice dicant, medii *Qui passurus advenisti* respondeant. Item alia vice primi *Christe eleison*, medii vero *Qui expansis in cruce*. Item *Kyrie* primi medii dicant : *Qui propheticè prompsisti* ; ultimi et chorus quod primum. Item primi ter 53 simul *Kyrie eleison*. nihil respondentibus mediis ; ultimi et chorus quod primum. Eodem modo celebrentur matutinæ cum suis lectionibus et responsoriis in die parasceves, et sancto Sabbato Paschæ. Ex quo vero ultima candela ad *Benedictus* exstinguitur, lumen in ecclesia usque post ignis benedictionem non accendatur. In die cœnæ psalmi in omnibus horis, absque comple-

torio, (176) alta voce et cum tono cantentur. In tertia, et sexta, et nona, psalmos suum responsum sequatur : et (177) dicto versu ab aliquo puero, cum silentio fiant omnia quæ sequuntur. Ipso die hora sexta populus ad ecclesiam conveniat. Si episcopus fuerit, (178) convocatio pœnitentium, et absolutio, chrismatismis et olei consecratio, juxta episcopalem ritum ordinetur : ubi vero defuerit, in primis (179) tam clerus quam populus prostrati in terra cum lacrymis et gemitu absolutionem criminum a majori sacerdote accipiant : et post cum processione in porticum, *Miserere mei, Deus*, dicendo, ad novum ignem de petra excussum pergant, quem cum aqua benedicta ac incenso benedicant. (180) Quod in his tribus diebus novus ignis de petra excussus in ecclesia accenditur, et inde per cœteras domos **54** Christianorum delertur, lux deitatis, quæ in carne Salvatoris latuerat usque ad passionem, et per passionem ac resurrectionem in ecclesia, id est in cordibus fidelium resplenduit, et post, eisdem novam doctrinam evangelizantibus, mundo insonuit, mystice ostenditur ; quod in hasta fertur, Christus in cruce suspensus ; quod in serpente, idem Christus, qui per serpentem in eremo figuratur. Mox ignem accipiat sacerdos in hasta cum cereo, revertaturque ad altare, psalmum *Dominus illuminatio* cantando. Sonantibus cunctis campanis officium inchoetur, et indutis duobus cantoribus cappis, diacono dalmatica, subdiacono tunica, festiye celebretur. (181) Si episcopus fuerit, *Gloria in excelsis* cantetur ; sin autem, non. In hac vero die olei consecratio celebratur, et pœnitentibus absolutio tribuitur. Quinta enim ætate venit ad nos Christus, oleo lætitiæ præ participibus suis unctus, quærere sibi cohæredes, quos eadem unctione unctos, regni sui faceret consortes : quod facere eum posse nulli dubium est absque oleo, qui cuncta creavit ex nihilo. Sed quia juxta Apostolum (*Hebr. xi, 3*) ex visibilibus invisibilia intelligantur, per arborem olivæ, quæ pacis insigne vocatur, et fructum fert, cujus **55** pinguedine lassi et infirmi recreantur, et luminis gratia paratur, mysterium geri disposuit, quo peccatorum vulnera sauciati et virtutum robore debilitati, salutis æternæ restituerentur, et, fugatis peccatorum tenebris, veram in cordibus pacem ferentes, fidei lumine illuminarentur. Ipsa enim die, veteri legi, quæ peccata puniebat, finem dedit, et primum sacrificium corporis et sanguinis sui, quo peccata solvantur, instituit. Altaria etiam nudantur, quia comprehenso Christo, qui per altare figuratur, *discipuli relicto eo fugerunt* (*Matth. xxvi, 56*), et timore perculti triduo latuerunt. Quod vero ab ipsa die (182) usque missam noctis Dominicæ, non sit sacramentorum consecratio, observatur juxta illud quod Dominus ait : *Non bibam de hoc genimine vitis, usque dum bibam illud novum in regno meo* (*Matth. xxvi, 29*). Regnum Christi fuit gloria suæ resurrectionis : et ipsa die manducavit coram discipulis suis. Significatur etiam quod isto biduo non

A celebratur sacrificium, biduana mœroris afflictio, et jejunium apostolorum. *Agnus Dei* non dicatur ; pax non accipiatur : quod etiam sexta feria servetur, falso enim pacis osculo traditur. In loco *Agnus Dei* communitio *Dominus Jesus* cantetur. Quo finito (183) sacerdos, manibus tenens **56** calicem, antiphonam *Calicem salutaris* incipiat. Hic sonent omnes campanæ, quæ non amplius pulsantur, usque ad *Gloria in excelsis*, in Sabbato sancto Paschæ : sed (184) loco earum percutiantur tabulæ ; et (185) sex psalmi sequantur, scilicet : *Credidi, Ad Dominum, Eripe me ; Domine, clamavi ; Voce mea, Benedictus*, cum antiphonis suis. His finitis, sacerdos *Cœnantibus* incipiat, et dum *Magnificat* cantatur, altare incensetur, et sic vesperæ communionis oratione finiantur. (186) Ipsa die plures hostiæ consecrentur, quibus clerus et populus communicetur ; (187) et medieta hostiarum absque vino in crastino reservetur, unde (188) iterum communicentur. Ipsæ vero hostiæ a sacerdote et ministris altaris indutis, cum processione, scilicet cum cereis et incenso, super quoddam altare honorifice deportentur, ubi cum nitidissimis linteaminibus optime recondantur. Ibi semper lumen usque ad ultimæ candelæ extinctionem in matutinis ardeat.

Post prandium autem iterum ad ecclesiam omnes conveniant, (189) nudantes altaria, cantantes aliquod responsum, de vino et aqua benedicta abluant, (190) sola aqua parietes et pavimenta. Per ecclesiam quæ aqua benedicta abluuntur mentes **57** fidelium, qui sacra confessione et lacrymarum inundantia mundari debent, designantur. Ait enim Apostolus : *Templum Dei sanctum est quod estis vos* (*1 Cor. iii, 17*). Per abluitionem pedum, humanorum mundatio affectuum. Quo acto (191), in quadam domo conveniant, et Dominico exemplo mandatum faciant. Majores vero, linteis præcincti, *Cum Dominus Jesus* incipientes, cæterorum pedes lavent, et linteis tergant, cantantes antiphonas quæ ibi pertinent. Similiter aquam manibus subministrent cum manutergiis. Hoc idem ab uno cæterorum et majoribus fiat. Quo finito, diaconus cum processione, dalmatica, cæterisque vestimentis indutus, cum cereis et incenso accedat, et evangelium *Ante diem festum* voce quidem lectionis legat. Quo lecto, diaconus taceat, et ita cum eadem processione ad portandam charitatem (192) in refectorium pergant ; et iterum diaconus evangelium ubi dimisit incipiat, et usque ad passionem perlegat. (193) Unicuique fratrum vel episcopus, vel decanus, phialam vini exhibeat. Quo expleto, ipse et diaconus, et cæteri ministri resideant, et completorium cum silentio dicant. (194) Mandatum pauperum mandatum fratrum præcedat, quod nullo modo prætermittatur, **58** et charitas eis juxta posse impendatur. In his tribus diebus omnis doctrina pastoris, scilicet : *Domine, tabia mea aperies*, et *Deus in adjutorium*, silebit. Recessit pastor noster Christus, arietes gregris jam pastores Eccle-

sia prædestinati disperguntur. Grex Christi timore percussus plebeio more Dominum suum veneratur. Quod viginti quatuor candleæ juxta psalmos, et lectiones, et hymnum Zachariæ, exstinguuntur, apostolorum nocte ac die mœstitiam designat: et iterum extinctio trium dierum mœstitiam septuaginta duorum discipulorum.

In sexta feria (195) omnes horæ, exceptis matutinis, in ecclesiam conveniendo cum silentio dicantur. Post matutinum fratres in claustro, aut, si deest, in ecclesia, (196) psalterium cum litaniam communiter dicant, quo dicto omnes intra ecclesiam cum silentio privatas orationes faciendo usque ad officium sedeant. Hora nona percuntur tabulæ ut in matutinis: omnes et ad ignem benedicendum clerici ut hesternæ die pergant cum processione. Igne accepto ad ecclesiam redeant, et officium incipiant. (197) Officium a lectione libri Exodi inchoetur, tractus sequatur: postea cum genuflexione a sacerdote 59 dicatur oratio *Deus, a quo et Judas*; post sequatur altera Osee lectio, deinde tractus *Eripe me*; deinde passio Domini secundum Joannem legatur, ad quam *Dominus vobiscum* non dicat diaconus, nec *Gloria tibi, Domine*, respondeat clerus: ipsa enim die omittenda est salutatio in membris, quæ a traditore discipulo in capite falsa præcessit. Dum autem venerit ad locum ubi dicitur: *Parti sunt vestimenta mea*, (198) duo diaconi nudent altare sindonibus, quæ prius sub evangelio fuerant posita. Altare significat Dominum, sindones apostolos, qui comprehensum Dominum relinquentes fugerunt. More autem lectionis passio legatur, (199) excepta voce *Domini* quæ in aliis dicatur, qua finita major sacerdos solemnes orationes [f., dicat]. Oravit enim Christus in passione sua pro persecutoribus suis, dicens: *Pater, dimitte illis* (*Luc. xxxiii, 34*); et in eis orationibus genuflectatur, excepta [f., excepto] Judæorum, qui falsa genuflexione Dominum illuserunt. Quibus expletis (200) duo sacerdotes, casulis induti, antiphonam *Popule meus* cantantes, velatam crucem afferant: quibus alii duo, cappis induti, in medio choro stantes, Græcos versus *Αγος* respondeant, omnesque alii *Sanctus* dicant, quod ter repetit. Hoc ter repetito, 60 sacerdos veniens ante crucem antiphonam, *Ecce lignum*, incipiens, crucem discooperiat, quam mox ut viderint lacrymabili corde prostrati in terra adorent. Post sacerdos et subdiaconus se prosternentes adorent crucem, post illos omnis clerus, dehinc populus. Adoratio omnium ita fiat, ut (201) uniuscujusque venter in terra hæreat; dum enim juxta Augustinum in psalmo *xlvi* genuflectitur, adhuc restat quod humilietur; qui autem sic humiliatur ut totus in terra hæreat, nihil in eo amplius humilitatis restat. Quo peracto crucifixus in commemoratione sanguinis et aquæ fluentis de latere Redemptoris, (202) vino et aqua lavetur, (203) de quo post sacram communionem chorus [f., clerus] bibat et populus. Post responsorium: *Sicut ovis ad occisionem,*

A cantando, ad [f., locum] aliquem deferant in modum sepulcri compositum, ubi recondatur usque in diem Dominicum. Quo collocato, antiphona *In pace in idipsum*, et responsorium *Sepulto Domino*, cantetur. Post (204) ministri crucis casulis induti afferant ad altare cum vino non consecratæ reservatum corpus Domini, ubi a sacerdote incensetur, et ibi tantum *Oremus: Præceptis salutaribus*, usque *Sed libera nos a malo*, a sacerdote dicatur. *Pax Domini* 61 tacetur, pacis enim osculo traditur Christus. Postea (205) a majore ad minorem omnes communicentur. Post tabulis percussis vespere sigillatim dicant, et sic (206) ad refectionem panis et aquæ pergant. Ad completorium redeant, quod sigillatim dicant.

In Sabbato sancto omnis ecclesia cum altaribus B paratur. Omnes horæ diei ut in Parasceve cum silentio celebrentur. In his tribus diebus *Gloria Patri* non cantatur, quia triduana in his sepultura Domini celebratur; per mortem enim designatur humiliatio, per gloriam exaltatio. Quia vero in Dominica, quæ per noctem tertia dies sepulturæ Domini computatur, propter gloriam resurrectionis non potest sepultura Domini celebrari, tertia celebratio constituitur a sanctis Patribus in die Cœnæ Domini, in qua se pro omnibus suis passurum apostolis innotuit, quia carnem suam ad vescendum in crastino passuram, sanguinem quoque effundendum simul eis tradidit. (207) Nona hora diei (208) percussis tabulis ad ecclesiam concurrat populus. Et sic clerus cum processione ad ignem benedicendum pergat: et eo benedicto atque incensato, cereus unus accendatur, qui ab episcopo aut a sacerdote, cum diacono 62 in quadam hasta, in cuius summitate effigies serpentis habeatur, (209) cantante clero: *Dominus vita sua* (*Hic desunt haud pauca*), id est, gaudium animæ et gloria incorruptibilis corporis: albæ enim vestes gloriam resurrectionis designant. (210) Alba licet baptizatis uti, chrisimali non nisi sacerdotes [f., in] cultibus, quidem divinis. Post lumen datur in manibus, per quod Spiritus sanctus accipitur, quo bona operari mereatur. Per albedinem vestis munditia mentis designatur. Per lumen quod manibus accipitur, bona opera figurantur. (211) Quod per septem dies albæ vestes et chrismales portantur, cursus hujus vitæ, in quo semper bono opere candidi esse debemus, exprimitur: de quo Salomon ait: *Omni tempore vestimenta tua sint candida, et oleum de capite tuo non deficiat* (*Eccle. ix, 8*). Per oleum charitas designatur. Sex enim ætatibus mundus vergitur; requies animarum septima ætas computatur. (212) Per octavam qua vestes deponuntur, regnum Dei, in quo charitas cæteraque bona opera cessabunt, designatur, et beata immortalitate vestiemur. Post (213) duobus aliis *Sancta Maria, intercede pro nobis*, tertiam litaniam incipientibus, ad chorum redeat clerus: in cuius sine *Agnus Dei* cantetur, et sic 63 omnes cerei illuminentur: quia per Agnum Dei illuminatus est

mundus. Post versus *Suscipe deprecationem nostram*, cum *Gloria Patri* dicatur, et iterum *Agnus Dei* repetatur. Deinde *Kyrie eleison* sequatur: (214) post *Gloria in excelsis*, altare incensetur, et pulsantibus omnibus campanis alta voce finiatur. Oratione præterea dicta et lectione lecta (215), duo cappati in pulpito *Alleluia*, *Constemini*, celebre cantent. Quo finito, duo seniorum in albis tractum, *Laudate Dominum* cantent. Per hoc Sabbatum, et *Alleluia*, quod sequitur tractus, prima vita, quæ non fuit æterna, sed lapsa est in ærumna, designatur. Per *Alleluia* enim gloria, et per tractum lamentatio figuratur; per graduale, quod *Alleluia* sequitur, sex ætates hujus mundi, in quibus bona operatione sic ad æternam vitam pervenitur; per octavum Sabbati, in quo duo *Alleluia* cantantur, quibus duplex corporis et animæ gloria designatur, octava beatitudo, quæ absque mœroris consequentia æterna manebit, exprimitur. Evangelio lecto, nec *Credo*, nec offerenda dicantur. Dicto *Dominus vobiscum* a sacerdote, respondet chorus: *Et cum spiritu*; dicto etiam, *Oremus* super oblata, et *Vere dignum*, totum officium missæ solito celebretur. Dum ergo sacerdos *Pax 64 Domini* dixerit, pax non accipiatur. *Agnus Dei*, nec communio sequitur; sed (216) communicato clero et populo vespere cum uno psalmo, *Laudate Dominum omnes*, et cum antiphona alleluistica dicantur. Post sacerdos antiphonam *Vespere autem* incipiat, et (217) *Magnificat* cantato, et altari incensato, officium cum oratione post communionem finiat: Quod in Sabbato Paschæ non incensum, sed thymiamata secundum ordinem Romanum offertur, aromata quæ a mulieribus parata sunt significantur. Quod offerenda, nec *Agnus Dei* cantatur, silentium mulierum, quæ pavore percussæ Dominicam resurrectionem latenter nuntiaverunt, designatur. *Sanctus* vero, scilicet angelorum cantus dicitur, quia Domini resurrectionem non tacerunt, sed aperta voce prædixerunt mulieribus. Diaconus *Ite Missa est* dicat, chorus *Deo Gratias* respondeat. (218) Hoc peracto quoddam responsorium ad hoc pertinens cum versu cantetur, et post incensum benedicatur. (219) Post prandium redeant ad completorium, quod per, *Deus in adjutorium*, incipitur, et tres psalmi: *Cum invocarem*, *In te, Domine*, *Ecce nunc*, cantatis absque capitulo et versu ut in vespere, *Nunc dimittis*, cum antiphona alleluistica cantetur, et oratione dicta finiatur.

65 ORDO PASCHÆ.

(220) Decima hora noctis pauci clerici induti veniant, et crucifixum cum incenso et thymiamate levantes, antiphonamque *Surrexit Dominus de sepulchro* [s. cantantes], loco suo honorifice constituent. Post cunctis campanis sonantibus, januas ecclesiæ aperiant, et matutinas incipiant. Matutinale officium duo cantores induti cappis regant. Invitatorium a quatuor clericis cappatis cantetur, quod tres psalmi cum antiphonis subsequantur. (221) Diaconus dalmaticatus evangelicam lectionem pronun-

tiat. Alii duo in cappis alias duas lectiones legant. (222) Unumquodque responsorium a binis clericis indutis cantetur. (223) Post tertium responsorium officium sepulchri celebretur. Quo peracto, *Te Deum laudamus*, altari incensato, cantetur, et post unumquodque responsorium incensetur. Post matutinæ laudes cum quinque psalmis, et suis antiphonis, et capitulo, et *Benedictus*, cum trina antiphonæ repetitione celebrentur. (224) Finita oratione cantores benedicant Dominum cum gratiis. Prima, tertia, sexta, nona et completorium, cum psalmis, et graduale, et oratione dicantur. (225) Post capitulum 66 spargendo aquam benedictam antiphona *Vidi aquam* dicatur. (226) Tertia cantata processio per claustrum, et in circuitu ecclesiæ fiat, et responsorium, *Maria Magdalene*, aut aliquam processionalis antiphona diei cantetur, deinde *Sedit angelus*, ita ut ante crucifixum finiatur, ubi versus cantetur: quo finito, ad chorum, *Christus resurgens*, canentes redeant, et (227) officium diei celeberrime compleant. Vespertinale officium ita celebretur. Primum ministri Ecclesiæ induantur, et post (228) cum processione, scilicet cum cruce et incenso, cereis et textu ante crucifixum veniant, et ibi absque *Deus in adjutorium*, (229) per *Kyrie eleison*, vespere incipiant, et cantato ter *Kyrie eleison*, et *Christe eleison*, dum iterum *Kyrie eleison* inceperint, ad chorum redeant, et tres ibi psalmos cum antiphona alleluistica dicant. Post duo clerici graduale canant. Qui vero chororum rexerit *Alleluia* diei psallant. Dicto versu, *Magnificat*, cum trina repetitione antiphonæ celebretur, et dicta oratione, (230) *Benedicamus Domino* ab his qui *Alleluia* cantarunt dicatur. Post incepta a cantore alleluistica antiphona, (231) psalmum *Laudate, pueri, Dominum*, cantantes ad fontes pergant: ibi dicto graduale absque versu, pueri 67 *Alleluia, Laudate, pueri*, canant. Per baptismum enim quem in fonte suscipimus, ad bonum opus quod per responsorium exprimitur, pervenimus: per bonum opus ad gloriam, quæ per *Alleluia* designatur. Versum responsi propter nullam significationem, sed pro vitando fastidio solum vitamus. Per *Laudate, pueri, Dominum*, quod in eundo ad fontes dicitur, baptismus recolitur. Per *In exitu Israel* canticum Israeliticæ plebis, transitus maris Rubri, quo liberata est de potestate Pharaonis, per quod iterum baptismus figuratur. Per Pharaonem enim diabolus exprimitur, per mare Rubrum baptismus: per baptismum enim de potestate diaboli liberamur.

Hi vero sex dies paschales, in quibus responsorium cum *Alleluia* canimus, tempus Christianorum designant, in quibus bona opera agimus quibus ad gloriam perveniamus. Per Sabbatum et tempus quod sequitur usque ad Pentecosten, in quo absque responsorio duo *Alleluia* canimus, regnum Dei, in quo absque ullo tempore duplici gloria, scilicet corporis et animæ, glorificabimur; et iterum per sex dies in quibus responsorium cantatur, sex ætates in

quibus bona operantur; per septimum et octavum, A requies animarum, et regnum **68** Dei, in quibus jam non operabimur, sed laude et gloria perfruemur. Quo finito, dicta oratione, *In exitu Israel* cum alleluistica antiphona canentes, ad crucifixum redeant. Ibi iterum *Alleluia, Redemptionem misit Dominus*, vel *Christus resurgens*, a duobus clericis cantato, oratio dicatur. (232) Illic antiphonam *Lux perpetua* concinentes, et chorum intrantes, officium cum oratione de sanctis, et *Benedicamus Domino* finiant. Hic ordo per totam hebdomadam usque ad Sabbatum in albis servetur: et in matutinis cantetur *Te Deum laudamus*: et post *Benedictus*, ad crucifixum processio fiat, in qua *Christus resurgens* cantetur: versus ante crucifixum, *Dicant nunc Judæi*, et oratio de cruce dicatur. Inde, ut in vespers, antiphonam *Lux perpetua* canentes, chorum ingrediantur, et cum oratione et *Benedicamus* officium compleatur. Omnes isti (233) dies septem in cappis cum laudibus et sequentia, excepta processione missæ, uno modo festiue celebrentur. Sed in Sabbato in Albis loco gradalis alterum *Alleluia* cantetur; et in vespers *Deus in adjutorium*, et quinque psalmi, capitulum, responsorium, *Surrexit Dominus de sepulcro*, et hymnus *Chorus novæ Jerusalem* dicatur; et (234) ad crucifixum post vespers, non ad **69** fontem fiat processio, in qua de resurrectione cantetur. Completorium ipsa die cum psalmis suis, et hymno, et *Nunc dimittis*, et (235) oratione Dominica et symbolo celebretur. (236) Dies octavus, ut primus celebretur; sed omnes horæ diei cum capitulis et versibus ibi pertinentibus, ut per totum annum, dicentur, et in vespers *Deus in adjutorium*. Officium diei gradali carebit, sed duo *Alleluia* habebit. In ipsa die et in omnibus Sabbatis, in vespers quinque psalmis cantatis, (237) responsorium, *Surrexit Dominus de sepulcro*, a duobus cantetur, hymnus *Chorus novæ* sequatur, et sic cantato *Magnificat*, officium cum *Benedicamus Domino* compleatur. In aliis Dominicis absque responsorio hymnus *Ad cænam* dicatur. Eodem modo horæ diei omnes ab hac usque ad Pentecosten celebrentur. Completorium cum octo psalmis et hymno *Jesu redemptor sæculi*, et antiphona alleluistica ad *Nunc dimittis*, cantetur. In omnibus Dominicis usque ad Pentecosten (238) unaquæque nocturna cum una antiphona alleluistica dicatur; (239) sex lectiones de Apocalypsi legantur, et tres de resurrectione. Si autem in his sanctorum Patrum statutis minime resisti aliquibus videtur, propter nocturni brevitate, ad evitandum fastidium, **70** in nocturnis novem tantum psalmos psallere concedimus. Quia octodecim existunt, novem una Dominica, et novem dicantur alia. (240) Nonnum [*deesse videtur*, responsorium] ob honorem resurrectionis a duobus clericis cantetur. Quo finito, sacerdos altare incensando, *Te Deum laudamus* incipiat, et hoc dicto (241) matutinæ laudes cum una antiphona *Angelus autem Domini*, et capitulo, et hymno *Aurora lucis*, et *Benedictus*, et

antiphona *Et valde mane*, et oratione finiantur. Post, ut in hebdomada paschæ, processio ad crucifixum fiat. *Christus resurgens*, cum versu præfato cantetur. Et in vespers Sabbatorum, et (242) in Dominicis matutinis, ab ipsa die usque ad Dominicam ante Nativitatem semper fiat processio, in qua ante Pentecosten cantetur de resurrectione, post Pentecosten de cruce. Officium diei (243) sine tropis, et laudibus, et gradali, (244) cum duobus *Alleluia*, et sequentia celebretur. Missa matutinalis sit resurrectionis: cui autem placuerit, Dominicalis; major vero semper resurrectionis. Cantus processionalis sit resurrectionis, et crucis. Post octavam Paschæ, (245) quandiu responsorium *Dignus es* cantatur, Apocalypsis legatur. Quo finito canonicales epistolæ usque ad diem Ascensionis sequantur. (246) **71** Per dies feriales in nocturna sex psalmos (cum trino *Gloria Patri*, et una antiphona psallant et tres lectiones cum responsoriis ejusdem temporis legantur. Missam Dominicalem per totam hebdomadam canant, nisi festa sanctorum occurrerint. (247) Unum tantum *Alleluia* cantetur ob jucundam animarum requiem, qua tantum fruuntur ante universalem resurrectionem: in festis duo, ad memoriam, post judicium non tantum animarum, sed æternæ gloriæ etiam corporum. Si autem evenerint, ut in alio tempore celebrentur, minora cum tribus, majora cum novem lectionibus. Si autem in Dominicis hujus temporis festivitas evenerit, in crastino celebranda reservetur. Officium generale pro defunctis, ut prædiximus, nisi in aliqujus depositione aut anniversario non celebretur. Litaniam major si infra octo dies Paschæ evenerit, nullum jejunium, nulla abstinentia, nec aliqua ejus mentio fiat, nisi festiva tantum processio. (248) Si autem alio tempore evenerit, omnes, exceptis parvulis et infirmis, jejunent; et missa cantata, post sextam cum processione (249) ad ecclesiam sancti Petri sancti Audoeni pergant, in qua sacerdos cum cæteris ministris sit absque casula indutus. Rogationales antiphonæ cantentur: **72** quo dum pervenerint, responsorium aut antiphonam de sancto dicant, et oratione a sacerdote finita, idem *Kyrie eleison* incipiat, et oratione Dominica ab omnibus cum silentio dicta, et preces cum *Miserere mei, Deus*, subsequantur: qua finita ad ecclesiam, aliquam litaniam cantantes, redeant; et, (250) nona dicta, comestum pergant. (251) Simili modo dies Rogationum celebrentur. Si autem in diebus Rogationum sanctorum, quorum officium habetur, festivitas evenerit, post primam missa de eis cantetur.

Inventio sanctæ Crucis ita celebretur. Invitatorium et tres ultimæ lectiones de cruce dicantur, cum matutinis laudibus. (252) Sex primæ lectiones cum totidem responsoriis de sanctis dicantur, quorum ipsa die festivitas celebratur. Tertia responsoria de istis, et tria de cruce [*f.*, a] binis clericis cantentur. Officium cum laudibus et sequentia festiue

celebretur. (253) Processio ad crucem in vesperis, **A** et matutinis, et missa fiat.

Ascensio Domini ita veneretur. (254) In vesperis cantor chorum regat; duo clerici cappati responsorium canant, qui cantaverint chorum regant. Hymnus sequatur, *Magnificat* cum trina antiphonæ repetitione **73** finiatur. Oratione dicta, vesperæ cum *Benedicamus* finiuntur. Processio ad missam tantum fiat. In matutinis omnes campanæ ut in Pascha pulseantur, invitatorium a quatuor clericis cappatis cantetur; hymnus sequatur; novem psalmi cum totidem antiphonis, novem lectiones cum totidem responsoriis celebrentur. Unumquodque responsorium bini clerici canant. Secundo, quinto, octavo, et ad *Te Deum laudamus* altare incensetur. Matutinæ laudes cum hymno, et trina antiphonæ repetitione ad *Benedictus*, cum *Benedicamus* finiuntur. (255) Post tertiam processio fiat. Postea omnes pro posse ecclesiæ ornati officium cum laudibus et sequentia celebrent. Vesperas ut in vigilia agant. Hujus solemnitatis octavus dies non celeberrime, ut Paschæ, colitur, sed tantum..... [*f. deest* ut festum apostoli] celebrabitur: quæ non solum octo, sed decem diebus recolitur, ad instar apostolorum, qui post ascensionem Domini semper in cælum mentibus iatenti, adventum præstolabantur Spiritus sancti. Siquidem omnibus his octo diebus, *Te Deum laudamus*, et *Gloria in excelsis Deo*, et duo *Alleluia* cantabuntur. Ab Ascensionis die usque ad Dominicam in qua (256) historia, *Deus omnium*, cantatur, (257) Actus apostolorum **74** legantur, deinde libri Regum sequantur.

In vigilia Pentecostes ut in Sabbato Paschæ, absque cerei benedictione, et vesperis in missa celebretur. (258) Octava hora diei populus ad ecclesiam conveniat. Prima lectio *Tentavit Deus* major legat. Hanc ideo sequitur cantus, quia per fidem, quæ [*f. add. præ*] cæteris [*f. add. in*] Abraham laudatur, sempiterna lætitia acquiritur. Tractus, *Cantemus Domino*, a duobus clericis cantetur; post sacerdos orationem, *Deus, qui in Abraham famulis*, dicat: et secundam lectionem, *Audi Israel*, aliquis major legat. Tractus *Attende cælum*, ut primus, cantetur: quem oratio, *Deus, qui nobis per prophetarum ora*, sequatur. Item legatur *Apprehendent septem*, tertia lectio: et post tractu, *Vinea facta*, cantato, dicatur *Deus qui nos ad celebrandam præsentem*. Finita oratione, quarta vero lectio *Nuntiavit Moyses* legatur. Tractus *Sicut cervus*, et oratio postea, *Omnipotens sempiternæ, Deus, qui hanc solemnitatem*, sequatur. Post totum officium ut in Sabbato [*f. sancto*] peragatur; sed et *Agnus Dei*, et communio cantetur, et (259) pax accipiat. In vesperis cantor indutus chorum regat, responsorium a duobus clericis cappatis, scilicet *Apparuerunt* **75** cantetur, et iidem succentores postea habeantur. Psalmi quinque cum una antiphona cantentur, dicto capitulo et hymno *Magnificat* cum trina antiphonæ repetitione cantetur, et oratione sacerdotis, cum *Benedicamus*, a

succentoribus dicto finiuntur. (260) Post vesperas et matutinas ipsa die memoriam resurrectionis peragant ad crucifixum.

DE PENTECOSTE, QUALITER CELEBRETUR.

In solemnitate Pentecostes totum officium noctis et diei ut in die Paschæ, absque officio sepulcri, sine gradali et fontis processione, ser. autem cum hymnis et responsoriis dicantur. Celebratio hebdomadæ fiat, ut paschalis septimanæ. (261) Dies octavus, ut primus celeberrime agatur, et idem officium noctis et diei ex toto compleatur. Hi qui ab episcopo accipiunt manus impositionem, septem diebus debent observare chrismatis unctionem; est enim septiformis gratiæ Spiritus sanctus, et ejus celebritas atque mysterium jure septem diebus colitur. Hoc tantum distat inter Pascha et Pentecosten, quod in matutinis Paschæ nullus hymnus, in hoc duo cantantur. Et **76** hora tertia sonantibus cunctis campanis. Post *Deus in adjutorium*, (262) hymnus a tribus clericis cappatis altare incensantibus inchoetur; ecclesia tota illuminetur, et clerici omnes pro posse ecclesiæ induantur, et donec hymnus cantatur, (263) flores diversi coloris ad instar charismatum Spiritus sancti desursum immittantur, et sic tota hora festive celebretur. Processio ipso die fiat ut in die Paschæ. In crastino et per totam hebdomadam [*f. si*] (264) alicujus sancti festivitas evenerit, de sancto cantetur. Sin autem, matutinæ dicantur cum psalmis [*f. lectionibus et*] responsoriis. (265) Missa in tertia feria de angelis, et in cæteris diebus missæ institutæ in libro officiali. Proxima Dominica cum novem psalmis et antiphonis, cum novem lectionibus et responsoriis celebretur in honore sanctæ Trinitatis, eadem celsitudine qua dies ascensionis; sed (266) Epistola legatur *Vidi ostium*, et *Erat homo ex Pharisæis* Evangelium. In crastino (267) incipiatur Regum cum suis responsoriis historia, et Paralipomenon, quæ legatur usque ad Kalendas Augusti: et per totam hebdomadam cantetur missa Dominicalis. A Kalendis ipsis liber Ecclesiastes usque ad decimum octavum Kalendas Septembris. Ab ipso die liber **77** Job usque ad Kalendas: et a Kalendis Septembris usque ad medium mensem (268) liber Tobix et Esther. Ab ipsa die, usque ad Kalendas Octobris, Esther et Judith, et ab ipsis Kalendis liber Machabæorum usque ad Kalendas Novembris: a quibus usque ad adventum Ezechiel, Daniel et duodecim prophetarum. Ab ipso tempore, quo celebratio sanctæ Trinitatis, usque ad Adventum Domini, in Dominicis et ferialibus diebus ordo ecclesiasticus servetur ut supra inter octavum [*scil. diem*] Epiphaniæ et Septuagesimam prænotavimus, excepto quod post vesperas cantetur vigilia mortuorum, et (269) post matutinas tantum laudes defunctorum. Ad processionem crucis de cruce cantetur (270) in vesperis Sabbati, et Dominicalibus matutinis: ubi finita ejusdem oratione, memoria, sicut placuerit, celebretur resurrectionis: et processio diei a crucifixo non

divertat; sed finita processionali antiphona, cantor autiphonam aut responsorium incipiat, quod ante crucem finiat. Inde revertentes ad chorum, sancti, cujus ecclesia fuerit, antiphona cantetur, et sic tertia dicatur, et officium diei compleatur.

Quatuor tempora ut tempus Quadragesimæ celebrantur. In Sabbato autem quando **78** ordines dantur, cantor chorum regat. Ad unamquamque orationem, præter ultimam, diaconus *Flectamus genua* dicat, scilicet lectionem trium puerorum, qui solum Deum adorantes, coram statua Nabuchodonosor genua flectere respuerunt. (271) Ultimam benedictio non sequitur (272) propter Dominicæ noctis honorem, in qua ipsa die officium missæ completur. Quia vero quatuor elementis, scilicet igne, aere, terra et aqua consistimus, dignum est ut Quatuor Temporum jejunii maceratione omnia corporis vitia temporum varietatis administratione in nobis pululantia reseceamus. Et tribus diebus unumquodque jejunium colimus; quia toto corde, tota anima, tota virtute, quibus sanctam Trinitatem, unum Deum, eo docente, diligere jubemur, nos his quatuor elementis subsistentes in beneplacito suo regere debemus. Quod quia non absque re sit quod primum prima Sabbati primi mensis, secundum secunda Sabbati quarti, tertium tertia Sabbati septimi celebratur; quartum vero non in quarta Sabbati decimi, in qua Nativitas Domini celebratur, sed ob ejus reverentiam in præcedenti colitur, ut in divinis sanctorum Patrum paginis reperitur, ad evitandum fastidium nostro operi inserere **79** onisimus. In his itaque temporibus, in Sabbatis post nonam, (273) in missa vespertinali quidem hora, quæ pars est Dominicæ resurrectionis, a beato Leone summo pontifice, cæterisque sanctis Patribus, ordinum consecratio fieri constituitur, quæ jejuniis a jejunantibus conferatur. (274) Ante nonam vero fieri sacra auctoritate prohibetur. Et iterum unumquodque tempus tribus diebus jejunamus, quod tribus consistit mensibus. (275) In die vero Dominica episcoporum ordinatio celebratur. In ipsa enim creatus et redemptus est mundus; in ipsa super apostolos descendit Spiritus sanctus. Unumquodque gradale unus clericus ante altare canat. Responsorium, *Benedicite*, et tractus a binis clericis cantetur, et in fine missæ, *Humiliate capita*, non dicatur. Quatuor Temporum in quarta feria duæ lectiones leguntur; quoniam hi qui ordinandi sunt, ut notitiam legis et prophetarum habeant, admoneri debent, et secundum apostolum fulgere doctrina et sermone (*I Tim. v, 17*).

DE FESTIVITATIBUS SANCTORUM.

Oportet nos festivitates sanctorum discernere qualiter celebrentur, ne sint nobis fastidiosæ, si superflue agimus; aut si nimis reticemus, eorum juvenamur careamus. **80** Quibus quamvis una in regno Dei sit gloria, tamen secundum ordinis primatum, aut corporum affinitatem, sunt nobis eorum festa celebranda. In primis festa beatæ ac gloriosæ virginis genitricis Dei Mariæ celeberrimo studio decet vene-

rari, sed præcipue illud, quo Dominus noster Jesus Christus secum eam in suum clarissimum solium transvexit. In vigilia hora nona missa festive cum una cappa in choro celebretur. Omnis jejunet populus. In hac igitur festivitate (276) in vespertis binæ et binæ pulsantur campanæ. In vespertinis psalmis quinque antiphonæ cantentur. Capitulo dicto (277) responsorium duo cappati canant, et iidem ex utraque parte chorum regant cum cantore, donec Dominum benedicant. Hymnus dicatur; cum duobus thuribus altare incensetur. *Magnificat* cum trina antiphonæ repetitione dicatur. In matutinorum initio omnes campanæ pulsantur. Quatuor clerici invitorium cantent, bini unumquodque responsorium. (278) Diaconus cappa indutus cum processione pergat ad pronuntiandum Evangelium: secundo, et quinto, et octavo [*ad. responsorio*], et ad *Te Deum laudamus* altare incensetur. In noct. et mat. hymni dicantur. Ad *Benedictus* antiphona ter repetatur. Post tertiam **81** ad processionem in claustro, aut ubi defuerit, in circuitu ecclesiæ pergant. Officium missæ festive celebretur. (279) Omnes clerici pro posse ecclesiæ induantur, et missa cum laude et sequentia festive celebretur. (280) Clerus, et cui ex populo placuerit, communicetur. Diei vespere stant ut vigiliæ. Omnes ergo dies usque ad octavum more Dominicali celebrentur, excepto quod (281) in nocturnis quatuor lectiones legantur. *Te Deum laudamus* cantetur. Dies octavus ut apostolica festa celebretur. Eodem modo et nativitas ejusdem, et purificatio, et annuntiatio, et sancti, cujus ecclesia fuerit. et (282) omnium sanctorum: sed et aliæ ejus festivitates absque vigiliis et octavis, et sancti ejusdem vigilia, si confessor fuerit, omnium sanctorum, octavis. In crastino omnium sanctorum fiat festiva celebratio omnium mortuorum, in qua (283) non dicatur hymnus aut invitorium. Bini clerici cantent unumquodque responsorium: (284) duo regant chorum, duo cappati gradale, quatuor cantent tractum. Matutinæ, et (285) horæ diei nullomodo prætermittantur, sed has serialiter dictas agenda mortuorum festiva sequatur. Prima dicta, tres psalmi, scilicet *Ad Dominum 82 cum tribularer, Levavi, Lætatus sum*, in tono dicantur, et versu dicto, *Kyrie eleison* cantetur. Oratione Dominica finita cum primo tantum cap. *Requiem æternam*, oratio sequatur. Eodem modo in cæteris horis, exceptis [*f. vespertis*] et matutinis. In tertia, *Ad te levavi, Nisi quia Dominus, Qui confidunt*, versiculus erit: *A porta inferi*. In sexta, *In convertendo, Nisi Dominus edificaverit, Beati omnes, ꝑ. Non intres in judicium*. In nona, *Sæpe expugnaverunt, De profundis, Domine, non est*, versiculus: *In memoria æterna*. (286) In completorio, *Deus misereatur, Deus in adjutorium, Domine, exaudi orationem meam, auribus*, versiculus: *Requiem æternam*.

(287) Festivitas nativitatis sancti Joannis Baptistæ, et passiones apostolorum Petri et Pauli, et Andree, et in monte Gargano memoria beati Mi-

chaelis, et sancti Martini depositio, uno modo celebrantur. In his solemnitatibus campanæ binæ et binæ pulsantur: quinque psalmi in vesperis cum una antiphona tantum cantentur. Responsorium duo cappati canant, qui postea chorum regant, donec Dominum benedicant. Cum uno thuribulo altare incensetur. (288) Invitatorium in matutinis a tribus clericis cantetur. Responsoria bini et bini cantent. in nocturnis et laudibus **82** hymnus cantetur. Processio non fiat. Unaquaque die usque ad octavum, nisi major festivitas interciderit, de illis cantetur, et tota matutina dicatur. (289) Dies octavus ut dies Dominica celebretur.

Solemnitates cæterorum apostolorum, et evangelistarum, et exaltationis sanctæ crucis, et decollatio sancti Joannis, et (290) dedicatio sancti Michaelis in Mari, et ad Vincula sancti Petri; et conversio sancti Pauli, et sanctorum martyrum Laurentii, Maurittii, Dionysii, Nicasii, sanctorumque confessorum; ordinatio Gregorii, Angustini, Hieronymi, Nicolai, Gildaldi; translatio sancti Benedicti, æquali ordine celebrentur. In horum festivitibus (291) in vesperis et matutinis chorus non regatur. Responsorium a duobus clericis cappatis cantetur. Ad *Te Deum laudamus*, et ad *Benedictus*, altare incensetur. Invitatorium duo cappati canant: unumquodque tertium responsum a binis cantetur: (292) officium cum laudibus et sequentia celebretur: et quotidie usque ad octavum eorum tantum memoria recitetur. In octavo die, nisi alicujus sancti festivitas evenerit, de ipsis cantetur, et matutina dicatur. Hæc sanctorum festivitates, quæ more Dominicali **84** celebrantur, excepto quod (293) matutina non dicatur: Silvestri, Sebastiani, Vincentii, Agnetis, Cæciliæ, Agathæ, cathedra sancti Petri, Gervasii; translatio sancti Martini, Wandregisii, Germani; inventio sancti Stephani, Remigii, Georgii, Leodegarii, (294) Romani, Audoeni, Brictii, Lucie virginis, et aliæ quæ placuerint, et omnium sanctorum pontificum qui huic Ecclesie præfuerunt.

DE DIE DOMINICO.

Dies Dominicus ita celebretur. In sabbato psalmis diei cum antiphonis suis cantatis, et dicto capitulo (295) responsum a duobus clericis absque cappis cantetur, quod hymnus sequatur. Et ad *Magnificat*, altare incensetur. In matutinis invitatorium a duobus absque cappis cantetur, quod hymnus sequatur. Novem lectiones et novem responsoria dicantur; *Te Deum laudamus*, excepto adventu et quadragesima, dicatur. Hymnus in nocturnis et laudibus dicatur. (296) In matutinis, exceptis præfatis temporibus, una tantum antiphona cantetur; post primam processio fiat, ut prædictum est. Officium duobus cantoribus celebretur. Ministri ita

induantur. Diaconus dalmatica, **85** subdiaconus tunica, duo in albis, qui candelabra, et unus, qui thuribulum deferat. Gradale duo in albis canant, et duo cum cappis *Alleluia*.

Quia vero de divinis mysteriis tractavimus, oportet discernere quibus sacris indumentis ministraturi induantur. Amictus igitur primum est indumentum quod ideo collo circumdamus, quatenus vox, quæ per collum egreditur, ab omni prava locutione muniat: ut juxta Prophetam cor nostrum custodiamus, ne in lingua nostra delinquamus. Secundum, camisia lineæ, quæ alba, vel poderis, vel talaris nuncupatur..... nodum corporis arcta totum corpus absque..... quem nimio labore perducitur, mentis et corporis munditia designatur, quæ multo jejunii, et vigiliarum, et orationum, bonorumque operum exercitio acquiritur. Per stricturam..... cor, cunctaque membra corporis..... talem vero longitudinem..... consumptionem, per rugarum devitationem, quibus..... complexionem..... puritas fidei catholicæ, per..... Per stolam, quæ dicitur orarium, jugum Domini suave, et onus ejus leve, per quod designatur..... stolæ puritas..... Per longitudinem usque ad pedes virtus **86** humilitatis. Per balteum quo lumbi restringuntur, castitas designatur..... Deinde sequitur tunica, de qua dixit Dominus ad Aaron: *Facies tibi tunicam hyacinthinam* (*Exod. xxviii, 31*). Hæc vero sub dalmatica induitur, et..... nominatur. Hyacinthus vero rarus est, nec densitate obtensus, nec rutilat æqualiter: sereno enim colore sit perspicuus, et pallidus est, varius, et quasi ætherei coloris. Per æthereum et varium colorem designat vitam sacerdotalem, quæ supernis solum incessanter intenta desideriis, conversationem juxta Apostolum debet semper habere in cœlis (*Philipp. iii, 20*). Per coloris mutationem fraternam compassionem, ut Apostolus ait, *Gaudere cum gaudentibus* (*Rom. xii, 15*). Quod propria est pontifici, significat rationem sublimium non patere nisi perfectis. Per hoc quod est vestis interior, et non cingitur, virtutes animæ soli Deo cognitæ sine intermissione semper habendas. Per dalmaticam vero, quæ candida..... [*f.*, candida est, et] lineis coccineis ante et retro a summo usque deorsum decoratur..... munditia cum utriusque Testamenti prædicatione, et Dei proximique dilectione, designatur, quibus fulgere debent sacerdotes atque diaconi. Per duodecim simbrias, quas utræque lineæ **87** in se continent, duodecim rami virtutum, qui ex charitatis radice.....: quos etiam Apostolus enumerat, dicens: *Charitas patiens, benigna est* (*I Cor. xiii, 4*), et reliqua. Tertia vero lineæ, quæ.....

Reliqua desiderantur in codice Salicosano (Call: de *Saulceuse*), unde hæc excerpta sunt.